

UiO • Det juridiske fakultet

Mobbedommen i Rt. 2012 s. 146

- En analyse av retten til erstatning ved mobbing i grunnskolen.

Kandidatnummer: 572

Leveringsfrist: 25. november 2014

Antall ord: 17 914

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	Tema for oppgaven	1
1.2	Problemstillinger og perspektiv	1
1.3	Avgrensninger og presiseringer	2
1.4	Rettskildebilde og metode.....	4
1.4.1	Lovtekst og forarbeider	4
1.4.2	Rettspraksis.....	4
1.4.3	Rundskriv	5
1.4.4	Litteratur	6
1.4.5	Reelle hensyn.....	6
1.5	Begrepet «mobbing»	6
1.6	Videre fremstilling	7
2	DOMMENS FAKTUM OG HOVEDSTRUKTUR	9
2.1	Saksforholdet	9
2.2	Utfallet i tidligere instanser.....	10
3	ANSVARSETABLERING	12
3.1	Ansvarsgrunnlag	12
3.1.1	Dommens materielle rettsspørsmål	12
3.1.2	Dommens prejudikatseffekter	29
3.1.3	Alternative ansvarsgrunnlag.....	34
3.2	Årsakssammenheng	37
3.2.1	Innledning	37
3.2.2	Årsakssammenhengens utgangspunkter: Betingelseslæren og sårbarhetsprinsippet.....	37
3.2.3	Erstatningsvernets grenser: Uvesentlighetslæren og adekvanslæren	38
3.2.4	Bevis	40
4	ERSTATNINGSUTMÅLING	42
4.1	Innledning	42

4.2	Standardisert erstatning til barn, skl. § 3-2a	42
4.3	Påførte og fremtidige merutgifter	44
4.4	Oppreisning.....	44
5	SAMMENLIGNING AV RETTSTILSTANDEN MED TO SUPPLERENDE PERSPEKTIVER	46
5.1	Sammenligning med mobbing i arbeidslivet	46
5.1.1	Ansvarsgrunnlag	46
5.1.2	Årsakssammenheng.....	49
5.1.3	Erstatningsutmåling	49
5.2	Sammenligning med svensk og dansk erstatningsrett	53
5.2.1	Svensk lovgivning og rettspraksis	53
5.2.2	Dansk lovgivning.....	56
6	SAMLENDE BETRAKTNINGER	58
6.1	Oppsummering.....	58
6.2	Refleksjoner	59
7	REFERANSELISTE.....	61
7.1	Litteratur.....	61
7.2	Lovgivning	63
7.3	Forarbeider og forskrifter.....	64
7.4	Rettspraksis	65
7.5	Forvaltningspraksis	66
7.6	Rundskriv	67
7.7	Elektroniske kilder	67
7.8	Personlig meddelelse	69

1 Innledning

1.1 Tema for oppgaven

Tema for oppgaven er å analysere *Mobbedommen* (Rt. 2012 s. 146), som omhandler erstatning for mobbing i grunnskolen.¹ Hvor dommen er taus, som ved årsakssammenheng og utmåling, går jeg utenfor dommen og supplerer oppgaven med andre kilder for å redegjøre for rettstilstanden på området, samt for å gi et mer helhetlig bilde. Det er skrevet om temaet mer fragmentert, men det finnes ikke noen *samlet* fremstilling med dette som *eget* tema.

Temaet er aktuelt ved at en rekke barn opplever mobbing i skolen. I Elevundersøkelsen 2013 opplyste hele 4,2 prosent av elevene at de ble mobbet to til tre ganger i måneden eller oftere.² Mobbing får alvorlige personlige konsekvenser både for ofrene og mobberne, samt samfunnsmessige utfordringer.

Erstatning kan ha en preventiv funksjon og er et av virkemidlene som kan bidra til å redusere omfanget av mobbingen. *Mobbedommen* er den eneste rettsavgjørelsen fra Høyesterett som omhandler erstatning for mobbing i skolen. Det er derfor interessant å undersøke hvorvidt dommen har bidratt til en utvikling i gjeldende rett når det gjelder krav om erstatning for mobbeofre i skolen.

1.2 Problemstillinger og perspektiv

Oppgaven består av to hoveddeler.

I den første delen vil jeg redegjøre for ansvarsetableringen og utmålingen ved erstatning for mobbing i grunnskolen. Dette gjøres gjennom en analyse av Høyesteretts behandling av ansvarsgrunnlaget i *Mobbedommen*, hvor jeg vil identifisere de prinsippene og momentene Høyesterett klargjør (de materielle rettsspørsmål). Da dommen kun omhandler ansvarsgrunnlaget, vil jeg redegjøre for årsakssammenhengen og utmålingen ved hjelp av andre juridiske kilder.

¹ I den videre fremstillingen vil dommen bli omtalt som *Mobbedommen*. Med andre ord uten full domsreferanse hver gang. Dette av hensyn til leservennligheten.

² Utdanningsdirektoratet – Elevundersøkelsen 2013.

Hovedproblemstillingen er som følger:

Har Høyesterett gjennom Mobbedommen bidratt til en utvikling i gjeldende rett, eller stadfester eller presiserer den gjeldende rett?

Den andre delen består av sammenligninger av rettsstilstanden ved erstatning for mobbing i grunnskolen med to supplerende perspektiver.

Her vil jeg foreta en kort sammenligning med rettsstilstanden ved erstatning for mobbing i arbeidslivet, med utgangspunkt i *Mobbedommen*. *Problemstillingen er om det foreligger forskjeller ved ansvarsetableringen og utmålingen sammenlignet med mobbing i grunnskolen.*

Derneft vil jeg foreta en kort sammenligning med svensk og dansk rett. *Problemstillingen er om det er noen likheter/forskjeller ved rettsstilstanden ved mobbing i skolen i Sverige og Danmark, sammenlignet med rettsstilstanden ved mobbing i grunnskolen i Norge, med utgangspunkt i Mobbedommen.* Jeg har valgt å trekke linjer til svensk og dansk rett på bakgrunn av det gode sammenligningsgrunnlaget. På flere rettsområder, herunder innen skadeserstatning, har det vært et nordisk lovsamarbeid.³

1.3 Avgrensninger og presiseringer

Erstatningsretten grenser til forsikringsretten og trygderetten. Alle disse tre rettsområdene har til formål å redusere eller gjenopprette et oppstått tap og kalles «kompensasjonssystemer».⁴ Jeg avgrenser mot disse to rettsområdene i denne oppgaven.

Begrunnelsen for avgrensningen mot forsikringsretten er at mobbing i arbeidslivet ikke anses for å være en «yrkesskade» etter yrkesskadeforsikringsloven⁵ og folketrygdloven,⁶ jf. blant annet *Falken* (Rt. 1997 s. 786, på s. 791).⁷ Dette er også lagt til grunn i andre organer, som

³ Eckhoff (2001) s. 287, samt Lødrup og Kjelland (2009) s. 74.

⁴ Lødrup og Kjelland (2009) s. 87.

⁵ Lov om yrkesskadeforsikring 16. juni 1989 nr. 65.

⁶ Lov om folketrygd 28. februar 1997 nr. 19.

⁷ Sml. Engstrøm (2010) s. 67.

TRR-2012-326, TRR-2003-2122 og FSN-6800. Et unntak ses i TRR-2001-224. Her ble skadelidte 100 prosent ufør. Han fikk påvist posttraumatisk stresslidelse på grunn av mobbing og trakassering på arbeidsplassen. Her var det imidlertid tale om svært alvorlige hendelser, og retten uttalte at hendelsene skadelidte ble utsatt for hadde stor likhet med en ranssituasjon.

Når det gjelder barn i skolen har fylkeskommunen og kommunen plikt til å sørge for ulykkesforsikring for elevene, jf. opplæringslova⁸ § 13-3b. Det følger imidlertid av ordlyden i *ulykkesforsikring* at det har skjedd en ulykke. Det finnes ingen definisjon i forsikringsavtaleloven,⁹ men det defineres vanligvis som «en plutselig ytre begivenhet - ulykkestilfelle» i forsikringsvilkårene.¹⁰ Denne definisjonen av begrepet «ulykke» legges også til grunn i rettspraksis, jf. *Fridykking* (Rt. 1988 s. 394, på s. 397). Ordlyden tilsier at mobbing, som ikke kan betraktes som en plutselig ytre begivenhet, faller utenfor ulykkebegrepet og dermed faller utenfor ulykkesforsikringen.

Trygdereglene avgrenses det mot av hensyn til oppgavens omfang.

Foreldelse har vært behandlet i flere av sakene.¹¹ Oppgavens størrelse medfører imidlertid at det blir for omfattende å behandle, og det avgrenses derfor mot foreldelse. Adgangen til å lempe ansvaret etter skl. §§ 2-2 og 2-3 avgrenses også mot med samme begrunnelse.

Elever i videregående skole har etter opplæringslova, en *rett* men ikke *plikt* til å gå på skolen, jf. oppl. § 3-1. Dette vil kunne ha betydning ved fastsettelsen av aktsomhetsnormen overfor elever som blir mobbet i videregående skole. Elevene vil videre ha fylt 16 år, slik at utmålingsreglene blir annerledes i forhold til elever i grunnskolen som er under 16 år. Av denne grunn avgrenses det mot mobbing utenfor *grunnskolen*. Den rettspraksis som gjelder mobbing i skolen omhandler barn som blir mobbet av andre barn, og det avgrenses derfor mot mobbing av lærere. Jeg avgrenser videre mot mobbing fra klienter og lignende i arbeidslivet, da rettspraksis fra mobbing i arbeidslivet omhandler mobbing mellom kolleger.

⁸ Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa 17. juli 1998 nr. 61.

⁹ Lov om forsikringsavtaler 16. juni 1989 nr. 69.

¹⁰ Bull (2008) s. 27.

¹¹ Jf. bl.a. *Foreldelse* (LG-2006-120604), *Dysleksi* (LF-1995-125), *Misbruk* (LB-2003-13879), *Florø kommune* (RG 1998 s 716) og *Mobbedommen LR* (LA-2010-204975).

1.4 Rettskildebilde og metode

1.4.1 Lovtekst og forarbeider

Den sentrale bestemmelsen for oppgaven er skadeserstatningsloven § 2-1.¹² Den hjemler arbeidsgiveransvaret. Bestemmelsens ordlyd er generell og gjelder ikke erstatning for mobbing spesielt. Ifølge rettspraksis er den likevel utgangspunktet for vurderingen av om skadelidte kan tilkjennes erstatning for skade som følge av mobbing. Ved aktsomhetsvurderingen skal det etter bestemmelsen tas hensyn «til om de krav skadelidte med rimelighet kan stille til virksomheten eller tjenesten, er tilsidesatt». Her vil opplæringslova og arbeidsmiljøloven¹³ være veiledende for hvilke krav elever og ansatte kan stille. Av særlig betydning er oppl. § 9a-3 og aml. § 4-3, om det psykososiale miljøet.

Forarbeidene gir veiledning ved tolkningen av lovene.¹⁴ Ved tolkningen av skadeserstatningsloven vil jeg anvende Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) og Innst. II 1964. For opplæringslovas vedkommende kommer Ot. prp. nr. 72 (2001–2002) og Prop. 129 L (2012–2013) til anvendelse. For arbeidsmiljølovens vedkommende kommer Ot. prp. nr. 49 (2004–2005) til anvendelse. Mobbing er ikke behandlet spesielt i forarbeidene til skadeserstatningsloven, men jeg vil anvende det generelle i forarbeidene på det spesielle i min oppgave. Slik vil forarbeidene ha relevans og vekt ved fastleggingen av gjeldende rett.

1.4.2 Rettspraksis

I rettspraksis fra Høyesterett er det totalt fem dommer som direkte gjelder erstatning for mobbing.¹⁵ Dommene er fra tidsrommet 1993–2012. De fem dommene er *Mobbedommen*, *Trakassering* (Rt. 2004 s. 1844), *Stryn Apotek* (Rt. 1997 s. 1506), *Falken* (Rt. 1997 s. 786) og *Moelven Mjøsbruk* (Rt. 1993 s. 616). *Mobbedommen* er den eneste som gjelder erstatning for mobbing i skolen.

¹² Lov om skadeserstatning 13. juni 1969 nr. 26.

¹³ Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. 17. juni 2005 nr. 62.

¹⁴ Eckhoff (2001) s. 66.

¹⁵ Søk i lovdata med ordene «mobbing» og «trakassering».

Annen høyesterettspraksis som ikke direkte behandler mobbing, er også relevant for oppgaven, i den forstand at de kan være prejudikater og forklare generelle prinsipper innenfor erstatningsretten. Det gjelder blant annet avgjørelser som omfatter kravet til årsakssammenheng og utmåling, som for eksempel *P-pille II* (Rt. 1992 s. 64), *Løff I* (Rt. 2008 s. 1336) og *Løff II* (Rt. 2009 s. 425).

Ved søk på lagmannsrett benyttet jeg søkekriteriene «mobbing», «trakassering», «mobbing i skolen» og «trakassering på arbeidsplass». Det fremkom totalt flere hundre avgjørelser, og jeg har valgt ut 19 avgjørelser som er direkte anvendelig. Utvelgelsen er basert på hvilke som fremstod som mest relevante etter gjennomlesing av sammendrag. Avgjørelsene er fra tidsrommet 1991–2011, og er fordelt mellom alle seks lagmannsrettene. Ni avgjørelser gjelder mobbing i skolen, og ti gjelder mobbing i arbeidslivet (november 2014). Jeg vil også vise til tre tingrettsdommer. Disse dommene har, med unntak av *Mobbedommen TR* (TKISA-2010-85491), blitt avsagt *etter Mobbedommen*. De vil derfor bli anvendt ved vurderingen av *Mobbedommens* prejudikateffekter. De har generelt liten rettskildeverdi i forhold til avgjørelser fra Høyesterett, men vil kunne bidra ved tolkningen.¹⁶ For min oppgave vil de være veiledende ved undersøkelsen av om *Mobbedommen* har bidratt til en utvikling i gjeldende rett.

1.4.3 Rundskriv

Ved tolkningen av opplæringslova kapittel 9a, vil jeg underveis vise til rundskriv Udir-2-2010 som omhandler forståelsen av reglene i opplæringslova kapittel 9a om elevenes rett til et godt psykososialt miljø.

Rundskriv inneholder orienteringer til berørte parter om tolkninger av lover og forskrifter. Rundskriv har en beskjeden rettskildeverdi, men har større betydning i praksis. Hvor stor vekt de tillegges varierer.¹⁷ Annenvoterende i *Mobbedommen* uttaler at Udir-2-2010, sammen med det øvrige regelverket, bidrar ved fastleggingen av skolens forpliktelser.

¹⁶ Eckhoff (2001) s. 162 og Kjelland (2008) s. 34.

¹⁷ Eckhoff (2001) s. 95.

1.4.4 Litteratur

Det er skrevet mye om arbeidsgiveransvaret i juridisk litteratur, for eksempel i Lødrup og Kjelland og Nygaard, men kun små avsnitt som direkte omhandler erstatning for mobbing.¹⁸ Det er videre skrevet en god del om mobbing generelt, men ikke i tilknytning til erstatning. Denne oppgaven vil derfor kunne bidra til å gi en mer *helhetlig* oversikt når det gjelder erstatning for mobbing.

1.4.5 Reelle hensyn

Med reelle hensyn menes hva som gir en god rettsregel, og hva som gir en god løsning i det konkrete tilfellet.¹⁹ Det er tale om godhetsvurderinger, og våre verdier har betydning for hva vi anser som en god løsning.²⁰ I oppgaven vil reelle hensyn tillegges vekt ved vurderingen av aktsomhetskravet i skl. § 2-1.²¹

1.5 Begrepet «mobbing»

Det er mobbingen som er årsaken til skaden, men siden mobbing er svært subjektivt, er det oppstilt enkelte kriterier som må være oppfylt for at det kan sies å være mobbing.²² Kriteriene som er oppstilt i juridiske kilder, er påvirket av medisinske (psykologiske) kilder.

Mobbing er definert i forarbeidene til opplæringslova. Etter definisjonen er mobbing kjennetegnet ved tre kriterier:

1. Det dreier seg om en aggressiv eller ondsinnet adferd, som
2. gjentar seg og varer over en viss tid
3. i en mellommenneskelig relasjon som er preget av en viss ubalanse i styrke- eller maktforholdet.²³

¹⁸ Lødrup og Kjelland (2009) bl.a. s. 216 og Nygaard (2007) bl.a. s. 221, 231, 235 og 364.

¹⁹ Eckhoff (2001) s. 371.

²⁰ Eckhoff (2001) s. 385–386 og Kjelland (2008) s. 35.

²¹ Sml. Lødrup og Kjelland (2009) s. 132.

²² I *Flora kommune* (RG 1998 s. 716) heftet det ikke tvil ved As subjektive opplevelse av å bli mobbet, men retten fant det sannsynlig at det var langt mindre alvorlig.

²³ Ot.prp. nr. 72 (2001–2002) s. 34.

Etter arbeidsmiljøloven § 4-3 skal arbeidstakere «ikke utsettes for trakassering eller annen utilbørlig opptreden», og de skal, «så langt det er mulig, beskyttes mot vold, trusler og uheldige belastninger som følge av kontakt med andre», jf. tredje og fjerde ledd.

På arbeidstilsynets nettsider er mobbing og trakassering definert slik:

«Det er trakassering når en eller flere personer gjentatte ganger over tid blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere personer. Dette kan for eksempel være uønsket seksuell oppmerksomhet, plaging, utfrysing, fratakelse av arbeidsoppgaver, eller sårende fleiping og erting. Videre bør det være en ubalanse i styrkeforholdet, slik at den som blir trakassert må ha vanskelig for å forsvare seg. Vi snakker ikke om trakassering dersom to omtrent like sterke personer kommer i konflikt, eller når det dreier seg om en enkeltstående konfliktepisode.»²⁴

Denne definisjonen er anvendt i flere dommer.²⁵ Definisjonen er tilnærmet lik definisjonen i forarbeidene til opplæringslova, og det vil dermed være de tre kriteriene nevnt ovenfor som vil anvendes ved drøftelser om hva som kreves før noe anses som mobbing etter loven.

1.6 Videre fremstilling

Jeg vil innledningsvis kort forklare saksforholdet og si noe om sakens utvikling i rettsapparatet (punkt 2).

Oppgaven består så av to hoveddeler. For det første skal det redegjøres for ansvarsetableringen ved mobbing i skolen (punkt 3), herunder ansvarsgrunnlag (punkt 3.1) og årsakssammenheng (punkt 3.2). Jeg ser så på utmåling under et eget punkt 4. Redegjørelsen for ansvarsgrunnlaget vil først og fremst gjøres gjennom en analyse av *Mobbedommen*. Da årsakssammenhengen i *Mobbedommen* var klar og utmålingen ble avklart i lagmannsretten, vil jeg i punktet om årsakssammenheng og utmåling gå utenfor selve dommen for å få frem den helhetlige rettstilstanden på området.

²⁴ Arbeidstilsynet.

²⁵ *Sykepleier* (LH-2011-25404), *Golar-Nor Offshore* (LF-2010-97095) og *Fredrikstad* (LB-2007-81585).

For det andre vil jeg sammenligne rettstilstanden ved erstatning for mobbing i grunnskolen med to supplerende perspektiver. Først foretas en sammenligning med mobbing i arbeidslivet (punkt 5.1), deretter en sammenligning med svensk og dansk rett (punkt 5.2).

Avslutningsvis vil jeg komme med noen samlende betraktninger, herunder en oppsummering knyttet til mine problemstillinger (punkt 6.1), samt mine refleksjoner (punkt 6.2).

I den videre fremstillingen vil alt som står i kursiv være foretatt av meg, med mindre annet er opplyst. Kallenavn på dommer er enten valgt av meg, hentet fra annen juridisk litteratur, eller hentet fra siden til juridisk bibliotek om dommers populærnavn.²⁶ På bakgrunn av at flere av dommene omhandler de samme spørsmål, har det imidlertid vært utfordrende å finne *unike* kallenavn. Hvor jeg viser til tingretts- eller lagmannsrettsavgjørelser som også har vært oppe til Høyesterett, vil jeg anvende kallenavnet til høyesterettsdommen + LR eller TR. For eksempel ved henvisning til underrettsavgjørelsene til *Mobbedommen*, vil jeg kalle dem *Mobbedommen LR* og *Mobbedommen TR*.

Medisinske ord og uttrykk forklares fortløpende i oppgaven.

²⁶ Dommers populærnavn.

2 Dommens faktum og hovedstruktur

2.1 Saksforholdet

Skadelidte ble mobbet av medelever fra han startet i første klasse i 1987 og frem til 1993, da han etter søknad fra foreldrene fikk bytte klasse. Skadelidtes far var blind og skadelidtes mor var sterkt svaksynt. Skadelidte ble selv født med en arvelig kreftsykdom i øynene, hvilket førte til at det ene øyet måtte fjernes og erstattes med et glassøye. Han var liten av vekst, og dette i kombinasjon med svakere syn medførte at han var dårlig i fysisk aktivitet. Faglig var han imidlertid svært god, og han begynte derfor ett år tidligere på skolen. Han var på den annen side sosialt umoden. Han hadde lett for å gråte, og fremsto etter rettens syn etter en samlet vurdering, som en spesielt sårbar elev.

Skadelidte ble mobbet i den forstand at han ble utstøtt av sine medelever. På den sosiale rangstigen ble han plassert nederst og han ble klassens «hakkekylling». Han opplevde svært mye psykisk mobbing, herunder særlig verbalt. Den omfattende plagingen skadelidte opplevde gjennom flere år, hvor det ikke var balanse i makt- og styrkeforholdet mellom skadelidte og de andre, faller samlet inn under definisjonen «mobbing», se punkt 1.5 foran.

Skadelidtes foreldre var aktive og møtte på alle møter. De tok også selv kontakt med skolen og PPT. Da mobbingen fortsatte uten at noe ble gjort, søkte skadelidtes foreldre om at han fikk bytte klasse og gå sjette klasse om igjen. Etter dette bedret situasjonen seg for skadelidte, og han fullførte ungdomsskole og videregående skole.

I 2000 startet han på NTNU, og fra 2002 hadde han forsinket studieprogresjon. I 2007 avbrøt han studiet på grunn av psykiske plager. Det ble avdekket at skadelidte på grunn av mobbingen på grunnskolen, led av PTSD (posttraumatisk stresslidelse), sosial fobi og depresjon. PTSD er en «angstlidelse som kan oppstå hos mennesker som har vært utsatt for særlig skremmende og redselsfulle opplevelser, f.eks. grov vold, krig og konsentrasjonsleiropphold, katastrofer, voldtekt eller alvorlige ulykker».²⁷

²⁷ Nylenna (2009) s. 372.

2.2 Utfallet i tidligere instanser

Skadelidte fremmet krav om erstatning overfor Kristiansand kommune, men kommunen erkjente ikke ansvar. Skadelidte reiste deretter søksmål ved Kristiansand tingrett 31. mai 2010.

Bakgrunnen for søksmålet var at skadelidte hevdet at kommunen var ansvarlig for mobbingen han ble utsatt for, og at uførheten og helseplagene skyldtes mobbingen. Skadelidte anførte prinsipielt at ansvarsgrunnlaget var arbeidsgiveransvaret i skl. § 2-1. Subsidiært at kommunen var ansvarlig på ulovfestet objektivt grunnlag.

Kommunen på sin side anførte at kravet var foreldet eller fl. § 9. Subsidiært at det ikke var grunnlag for å holde kommunen ansvarlig etter det ulovfestede objektive grunnlaget. Atter subsidiært at det ikke forelå ansvar etter arbeidsgiveransvaret da det ikke forelå noen uaktsomme handlinger eller unnlaterer fra lærere eller ledere ved skolen.

Kristiansand tingrett avsa dom 11. november 2010.²⁸ Kommunen ble frifunnet på bakgrunn av at det ikke forelå ansvarsgrunnlag. Tingretten fant at skadelidte ikke hadde sannsynliggjort at skolens ansatte hadde utvist slik uaktsomhet overfor skadelidte som kunne gi grunnlag for erstatning etter arbeidsgiveransvaret.

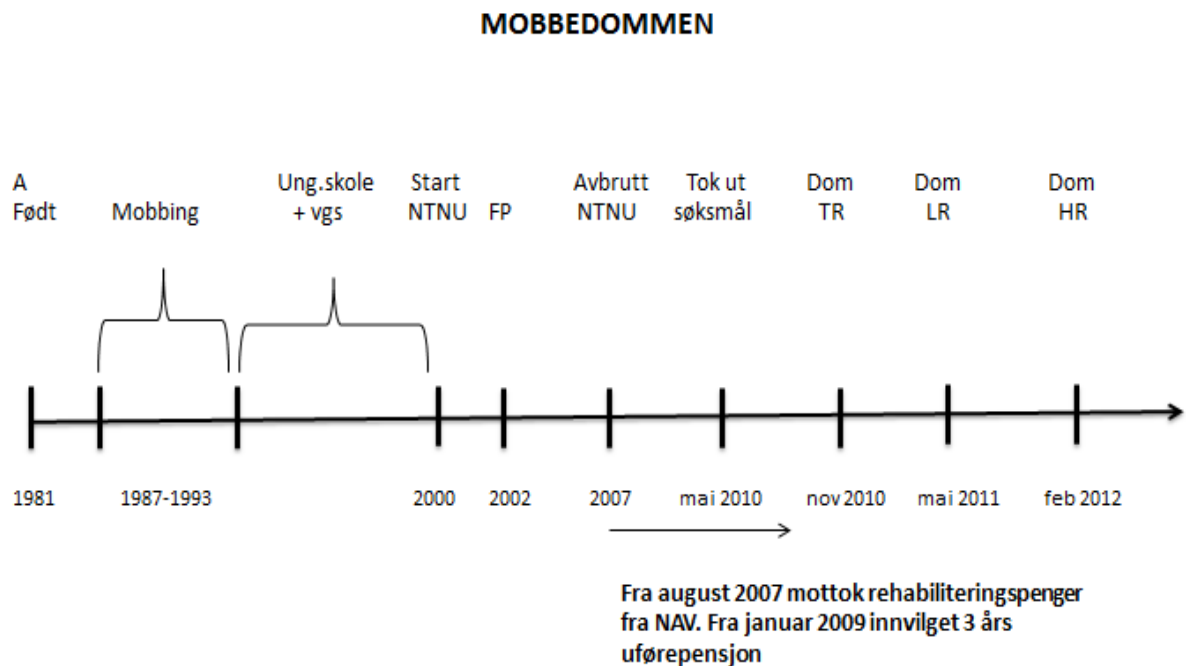
Agder lagmannsrett avsa dom 2. mai 2011,²⁹ hvor kommunen ble enstemmig dømt og skadelidte ble tilkjent erstatning fra kommunen på til sammen 926 925 kroner. Lagmannsretten fant at oppfølgingen fra skolen var utilstrekkelig, og at de hadde utvist uaktsomhet ved å ikke sørge for en avklaring av skadelidtes situasjon på et tidligere tidspunkt og for at de ikke satte inn tiltak for å stoppe mobbingen.

Kristiansand kommune anket til Høyesterett over rettsanvendelsen ved aktsomhetsvurderingen. Dom ble avsagt 1. februar 2012, og anken over lagmannsrettens dom ble forkastet. Dommen var enstemmig, men med noen tilføyelser fra annenvoterende når det gjaldt ansvarsgrunnlaget.

²⁸ *Mobbedommen TR* (TKISA-2010-85491).

²⁹ *Mobbedommen LR* (LA-2010-204975).

Figur 1. Saksforhold og domshistorikk.

Figur 1 viser oversikt over saksforholdet og domshistorikken gjennom en tidslinje. På undersiden av tidslinjen er angitt årstall for enkelte hendelser, mens det over tidslinjen er beskrevet hva som skjedde de enkelte år. Skadelidte ble født i 1981. Han opplevde mobbing fra 1987–1993. Mellom 1993–2000 fullførte skadelidte barneskole, ungdomsskole og videregående skole. Han startet på NTNU i 2000, og fra 2002 hadde han forsinket studieprogresjon (FP i figuren). I 2007 avbryter han studiet ved NTNU og mottar rehabiliteringspenger fra NAV. Fra januar 2009 får han innvilget 3 års uførepensjon. Skadelidte tar ut søksmål i mai 2010, og dom fra tingrett foreligger i november 2010. Dom fra lagmannsrett foreligger i mai 2011, og dom fra Høyesterett foreligger i februar 2012.

3 Ansvarsetablering

3.1 Ansvarsgrunnlag

3.1.1 Dommens materielle rettsspørsmål

3.1.1.1 Innledning

Hovedspørsmålet i *Mobbedommen* er hvorvidt lagmannsrettens rettsanvendelse er riktig, herunder om lagmannsretten har lagt til grunn riktig aktsomhetsnorm. Kristiansand kommune anførte at lagmannsretten ikke har angitt hvilken norm den har lagt til grunn, og mener at normen langt på vei synes å være objektiv, jf. avsnitt 11.

Ved rent objektivt ansvar blir skadevolder ansvarlig uten hensyn til skyld.³⁰ Etter skl. § 2-1 blir arbeidsgiver ansvarlig på objektivt grunnlag, men det kreves skyld fra de ansattes side ved at de har handlet ved uaktsomhet eller forsett.

I avsnittene 21–25 sier førstvoterende litt om skadelidte som person, og hva han opplevde på skolen. Førstvoterende viser i avsnitt 24 til lagmannsrettens uttalelser om skadelidte på skolen. Dette fordi førstvoterende må bygge på det faktum lagmannsretten har funnet bevist, på bakgrunn av hvordan ankesaken er lagt opp. Førstvoterende konkluderer i avsnitt 25 med at skadelidte utvilsomt har blitt utsatt for det som kan kalles mobbing, se punkt 1.5 foran. Hun uttaler at det var «ingen tvil om at det A ble utsatt for, hadde en *karakter, en hyppighet og en varighet* som klart må karakteriseres som mobbing» (avsnitt 25). Dette er det også enighet mellom partene om.

Det overordnende spørsmålet er om kommunen kan holdes ansvarlig for de skadene skadelidte har blitt påført som følge av mobbingen. Førstvoterende tar utgangspunkt i skl. § 2-1 første ledd første punktum som lyder:

«Arbeidsgiver svarer for skade som voldes forsettlig eller uaktsomt under arbeidstakers utføring av arbeid eller verv for arbeidsgiveren, idet hensyn tas til om de krav skadelidte med rimelighet kan stille til virksomheten eller tjenesten, er tilsidesatt. ...» (avsnitt 26).

³⁰ Nygaard (2007) s. 253.

Uaktsomhet innebærer at en har opptrådt uforsvarlig, og at skadevolder har opptrådt i strid med det en alminnelig fornuftig person ville gjort i en tilsvarende situasjon.³¹

Forsett innebærer at en handling/unnlattelse blir utført med vilje. Et eksempel på en forsettlig handling ved mobbing i grunnskolen er at en lærer har kunnskap om at en elev blir utsatt for mobbing, men velger bevisst ikke å følge opp. Når det gjelder forsettlig skadeforvoldelse har begrensningen i skl. § 2-1 første ledd annet punktum betydning, «... Ansvarer omfatter ikke skade som skyldes at arbeidstakeren går utenfor det som er rimelig å regne med etter arten av virksomheten eller saksområdet og karakteren av arbeidet eller vervet». Det er uttalt i forarbeidene at arbeidsgiver ikke svarer for skade som arbeidstaker volder ved forsett, fordi arbeidstaker da «gjennomgående vil ha gått utenfor det som er rimelig å regne med».³² Etter bestemmelsens ordlyd er det imidlertid klart at arbeidsgiver hefter for arbeidstakers forsettlige skadeforvoldelse.

I *Falken* (Rt. 1997 s. 786, på s. 793) kommer førstvoterende til at mobbing henger nært sammen med arbeidssituasjonen, og at det at mobbingen i dette tilfellet var forsettlig, ikke kunne innebære at arbeidstaker hadde gått utenfor det som var rimelig å regne med. Dette indikerer at det må noe mer til enn bare at handlingen er forsettlig for at arbeidstaker skal sies å ha gått utenfor hva som er rimelig å regne med. Hadde forsett vært tilstrekkelig, ville det vært unødvendig å ha det med som et alternativ i bestemmelsen. Førstvoterende påpeker at det imidlertid også vil gjelde grenser for hva arbeidsgiver skal hefte for. Han viser til *Rengjøringsbyrå* (Rt. 1982 s. 1349) og *Vaktmester* (Rt. 1996 s. 385) hvor arbeidsgiver ble frifunnet for arbeidstakers forsettlige skadeforvoldelse. Begge sakene gjaldt tyveri, og førstvoterende i *Falken* (Rt. 1997 s. 786) uttalte at handlingene her var fjernere i forhold til arbeidssituasjonen enn mobbing.

Reelle hensyn tilsier også at arbeidsgiver bør bli ansvarlig selv om arbeidstaker har opptrådt forsettlig. Dette av hensyn til skadelidte. Det vil være urimelig overfor skadelidte om arbeids-

³¹ Ifølge *Trakassering LR* (LG-2003-4666) og *Aktivitør* (LB-1999-1912), som omhandler mobbing i arbeidslivet, foreligger uaktsomhet hvor skadevolder har opptrådt på en måte han i alle fall *burde forstå* kunne føre til skade.

³² Innst. II 1964 s. 45.

giver går fri for ansvar fordi hans arbeidstaker har voldt skaden ved forsett. Arbeidsgiver kan heller kreve regress etter skl. § 2-3 nr. 1. Arbeidsgiver kan kreve regress dersom det finnes «rimelig». Utvist adferd er av betydning ved vurderingen. Har skadevolder opptrådt forsettlig eller grovt uaktsomt kan det være rimelig å kreve regress.³³ Men også skadevolders økonomiske evne, hans stilling og forholdene for øvrig må vurderes, jf. bestemmelsen.

I *Mobbedommen* vurderer førstvoterende først hvilken aktsomhetsnorm som gjelder på området, før hun ser nærmere på selve aktsomhetsvurderingen, herunder hvilke krav skadelidte kan stille til skolen. Deretter vurderer førstvoterende hvorvidt skolens håndtering av saken lå utenfor det skadelidte med rimelighet kunne forvente av kommunen, herunder om kommunens ansatte kunne bebreides. Avslutningsvis blir det vurdert hvorvidt den strategien som ble praktisert av kommunens ansatte, var forsvarlig ut fra den kunnskap og de retningslinjer de den gang hadde.

3.1.1.2 Hvilken aktsomhetsnorm skal legges til grunn?

I avsnitt 27 vurderer førstvoterende hvorvidt den milde culpanormen kommer til anvendelse i grunnskolen.

Bestemmelsens ordlyd innebærer at det ved fastsettelsen av aktsomhetsnormen skal tas «hensyn til om de krav skadelidte med rimelighet kan stille til virksomheten eller tjenesten, er til-sidesatt». Det fremgår av forarbeidene at det ikke vil være rimelig «at det statueres ansvar i ethvert tilfelle der det kan sies at en skade er voldt ved uaktsomhet»,³⁴ jf. avsnitt 27. Det fremheves at dette særlig gjelder ved service-virksomheter, bistands- og redningsytelser, samt rådgivningsvirksomhet.³⁵ Dette angår først og fremst det offentlige, da det er det offentlige som ofte driver slike virksomheter. Eksempler er helsevesenet, brannvesen, Forbrukerrådet, Falken mv.³⁶ Det fremgår videre at «samfunnets medlemmer bør kunne regne med at det of-

³³ Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) s. 81.

³⁴ Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) s. 79.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) s. 60.

fentliges virksomhet holder et rimelig faglig, sosialt og menneskelig nivå»,³⁷ men samtidig at de krav man kan stille beror på en vurdering av hva som er praktisk mulig å gjennomføre.

Førstvoterende mener imidlertid at det ikke er treffende å omtale grunnskolen som en servicevirksomhet, med den begrunnelse at barn i Norge hadde og har en plikt til å gå på skolen, jf. den tidligere grunnskoleloven³⁸ § 13 og opplæringslova § 2-1 (avsnitt 28). I tillegg har foreldrene en straffesanksjonert plikt til å følge opp dette, jf. oppl. § 2-1 siste ledd. Den milde culpanormen kommer derfor ikke til anvendelse i grunnskolen, slik at det er den aktsomhetsnormen som følger av alminnelige regler om arbeidsgiveransvar som skal anvendes. Førstvoterende påpeker imidlertid at det følger av bestemmelsens ordlyd at aktsomhetsnormen må tilpasses «de krav skadelidte med rimelighet kan stille til virksomheten eller tjenesten» (avsnitt 28). Hun viser til *Knerten* (Rt. 2002 s. 654, på s. 662) hvoretter dette medfører at kravene til aktsomheten vil variere fra område til område.

Det er noe uklart hvorfor førstvoterende først tar opp spørsmålet om den milde culpanormen kommer til anvendelse. Begrunnelsen kan være at dersom den milde culpanormen hadde kommet til anvendelse, så kunne ikke skadelidte stilt like strenge krav til aktsomheten. Også i juridisk teori er dette blitt kritisert, ved at det fremstår som noe uklart hvorfor Høyesterett tar opp dette før en ser på skolelovgivningen.³⁹ Høyesterett har imidlertid presisert at grunnskolen ikke betraktes som en servicevirksomhet, slik at den milde culpanormen ikke kommer til anvendelse. Dette legges også til grunn i en senere avgjørelse med henvisning til *Mobbedommen*.⁴⁰

Dommens konklusjon på dette punkt blir dermed at det er den aktsomhetsnormen som følger av alminnelige regler om arbeidsgiveransvar, som kommer til anvendelse. Men at den vil variere fra område til område. I *Skrivevansker* (LH-2012-186784) blir det vist til både *Knerten* (Rt. 2002 s. 654) og *Mobbedommen* når uttrykket «de krav skadelidte med rimelighet kan

³⁷ Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) s. 34.

³⁸ Lov om grunnskolen 13. juni 1969 nr. 24 (opph.).

³⁹ Thorson (2012) s.8.

⁴⁰ Jf. *Skrivevansker* (LH-2012-186784).

stille til virksomheten eller tjenesten» medfører at normen vil variere fra område til område. Dette viser *Mobbedommens* prejudikatseffekt.

Førstvoterende uttaler at på dette området (mobbing i grunnskolen), «vil de spesielle forhold som selve skolesituasjonen innebærer, stå sentralt i aktsomhetsvurderingen» (avsnitt 29). Hvilke krav skadelidte med rimelighet kunne stille til skolen, blir dermed avgjørende ved vurderingen av kommunens ansvar.

3.1.1.3 Hvilke krav kunne stilles til skolen?

Førstvoterende ser først på hvilke krav *skolelovgivningen* stiller til kommunen når det gjelder mobbing i grunnskolen (avsnitt 30 f.).

Mobbingen foregikk i årene 1987–1993. Det er enighet mellom partene at det er rettstilstanden som gjaldt i dette tidsrommet som blir avgjørende. På denne tiden var det grunnskolelova av 1969 som gjaldt. Det er særlig grskl. §§ 16 og 22 som er av interesse. Etter grskl. § 16 skal det «leggjast vinn på å skape eit triveleg arbeidsmiljø ... for alle som er knytta til skolen ... ». Etter grskl. § 22 skal personalet «... hjelpe til å skape eit godt skolesamfunn». Ordlyden sier ikke uttrykkelig at arbeidsmiljøet også omfatter det psykiske arbeidsmiljøet, men dette fremgår av forarbeidene⁴¹ og forskriften til grskl. § 16 (dommens avsnitt 32).

Det fremgår av forskriften at det ved vantrivsel, konfliktsituasjoner osv., forelå en plikt for skolen til å undersøke årsaken, vurdere hva den kunne gjøre, og om nødvendig sette inn tiltak (dommens avsnitt 32).

På bakgrunn av rettskildene oppsummerer førstvoterende at det fremgår at elevene i 1987–1993, hadde krav på et godt arbeidsmiljø, og at dette også omfattet det psykiske arbeidsmiljøet. Videre skulle skolen, når den ble klar over mobbesituasjoner, «undersøke årsaken, vurdere hva den kunne gjøre for å endre forholdene, og om nødvendig sette inn tiltak» (avsnitt 34).

⁴¹ NOU 1995: 18 s. 175.

Førstvoterende har dermed bidratt til å klargjøre hvilke rettigheter og plikter som forelå etter den tidligere skolelovgivningen i slike situasjoner. Deretter foretar hun en sammenligning med dagens lovgivning (avsnittene 35–36). Dette på bakgrunn av kommunens anførsel om at det i 1987–1993, ikke forelå noe formelt regelverk om mobbing eller om hvilke prosedyrer som skulle følges. I dag er det opplæringslova som gjelder, og i 2002 ble det tilføyd et eget kapittel 9a om elevenes skolemiljø. Der er det en egen bestemmelse, § 9a-3, som omfatter det psykososiale miljøet. Ordlyden i bestemmelsens første ledd er som følger:

«Skolen skal aktivt og systematisk arbeide for å fremje eit godt psykososialt miljø, der den enkelte eleven kan oppleve tryggleik og sosialt tilhør.»

Første ledd pålegger skolen å jobbe aktivt og systematisk for å fremme et godt psykososialt miljø, altså en *aktivitetsplikt*.⁴² Leddet presiserer skolens plikt etter § 9a-4 hvoretter skolen plikter å arbeide aktivt, systematisk og kontinuerlig for å oppfylle kravene i medhold av opplæringslova. Skolen kan altså ikke vente passivt på at noe skjer, skolen må drive forebyggende arbeid.⁴³ Elevene har en plikt til å gå på skolen, og det fremgår av forarbeidene at når det er i samfunnet sin interesse at elevene går på skolen, så bør det også være samfunnet sitt ansvar å sørge for at oppholdet ikke fører til skade.⁴⁴ Det blir likevel presisert at skolen ikke kan ha full kontroll over elevenes adferd, slik at det ikke vil være realistisk å lovfeste en rett til et *mobbefritt* skolemiljø.⁴⁵ Men et mobbefritt skolemiljø bør likevel være *målsettingen*, og skolen må jobbe aktivt for dette. Konkrete mål og rutiner for hvordan mobbing skal avdekkes og håndteres er derfor viktig.⁴⁶

Bestemmelsens andre ledd lyder:

«Dersom nokon som er tilsett ved skolen, får kunnskap eller mistanke om at ein elev blir utsett for krenkjande ord eller handlingar som mobbing, diskriminering, vald eller rasisme, skal vedkommande

⁴² Jf. bl.a. Stette (2012) s. 214.

⁴³ Jf. bl.a. Udir-2-2010 punkt 6.

⁴⁴ Ot.prp. nr. 72 (2001–2002) punkt 6.2.2.

⁴⁵ Jf. *Flora kommune* (RG 1998 s. 716), hvor det hevdes at elever flest blir utsatt for noe plaging, og at dette er en del av den sosiale trening som alle vil måtte gjennomgå i barne- og ungdomsårene.

⁴⁶ Ot.prp. nr. 72 (2001–2002) punkt 6.2.2.

snarast undersøke saka og varsle skoleleiinga, og dersom det er nødvendig og mogleg, sjølv gripe direkte inn.»

Andre ledd regulerer skolens *handlingsplikt* ved kunnskap eller mistanke om blant annet mobbing. Handlingsplikten består av en plikt til å undersøke, varsle, og om nødvendig gripe inn.⁴⁷ Formålet er at skolen skal bli klar over problemene slik at foreldre, lærere og andre kan kobles inn, og nødvendige tiltak settes i verk.⁴⁸

Førstvoterende uttaler at hun ikke kan se at oppl. § 9a-3 stiller strengere krav til elevenes arbeidsmiljø enn det grunnskolelova gjorde. Hun mener annet ledd først og fremst gir «en skjerping og en presisering av de ansattes undersøkelses- og aktivitetsplikt» (avsnitt 36). Og at tredje ledd gir elever og foreldre rettigheter gjennom klageadgang, jf. avsnitt 36. Etter min mening innebærer en skjerping og presisering av undersøkelses- og aktivitetsplikten at kravet blir noe strengere. At ansattes plikt skjerpes, vil bidra til at elevenes krav styrkes. Etter de gamle reglene fremgår videre at skolen skulle undersøke årsaken, vurdere hva den kunne gjøre, og om nødvendig sette inn tiltak, når den ble *klar over* mobbesituasjoner. Etter oppl. § 9a-3 skal dette gjøres også ved *mistanke*. På denne bakgrunn kan det stilles spørsmål ved om Høyesterett har tolket bestemmelsen riktig når den uttaler at opplæringslova ikke stiller strengere krav til elevenes arbeidsmiljø.

Høyesterett har imidlertid bidratt til en avklaring av aktsomhetsnormen etter grunnskoleloven i forhold til opplæringslova.

Førstvoterende konkluderer med at det ikke kunne «være tvilsomt at den vedvarende mobbingen A ble utsatt for, var i strid med de krav daværende skolelovgivning satte» (avsnitt 37). Dette er jeg enig i. Selv om det muligens stilles strengere krav etter opplæringslova, innebar reglene etter grunnskoleloven og forskriften *samlet* at mobbingen var i strid med kravene i daværende lovgivning.

At den nye lovgivingen skjerper og presiserer skolens handlingsplikt vil bidra til å styrke elevenes vern. Det blir mer tydelig hvilke plikter og krav som eksisterer, særlig på bakgrunn av

⁴⁷ Sml. Udir-2-2010 punkt 4.

⁴⁸ Ot.prp. nr. 72 (2001–2002) punkt 8.

at pliktene nå er lovfestet i et eget kapittel og en egen bestemmelse. Det er imidlertid en forutsetning at skolens ansatte, elevene og foreldrene kjenner til disse bestemmelsene.

Det neste spørsmålet er om skolens håndtering av saken, da ved at mobbingen fikk fortsette over så lang tid uten at det ble grepet inn med adekvate tiltak, lå utenfor det skadelidte med rimelighet kunne forvente. Det avgjørende er, i følge førstvoterende, om kommunens ansatte kan bebreides (avsnittene 37–38).

3.1.1.4 Kunne skolens ansatte bebreides?

3.1.1.4.1 Kumulative feil

Det aktuelle er et ansvar for kumulative feil. I avsnitt 39 vurderes hjemmelen for ansvaret, samt begrunnelsen for en regel om kumulativt ansvar.

Ved kumulative feil er det ikke nødvendig å påvise at enkelte personers feil isolert sett er tilstrekkelig til å stemple handlingen/unnlåtelsen som uaktsom. Det som er avgjørende er om summen av kommunens ansattes handlemåte kan karakteriseres som uaktsom. Her blir kommunen ansvarlig selv om det ikke kan knyttes personlig ansvar til en eller flere ansatte.⁴⁹ Aktsomhetskravet skjerpes ved at arbeidsgiver kan bli ansvarlig for anonyme og kumulative feil.⁵⁰ Det fremgår av forarbeidene at det ved innføringen av ansvar for anonyme og kumulative feil, ikke var meningen å innføre noe ansvar på objektivt grunnlag.⁵¹

Hjemmelen for kumulativt ansvar kommer ikke uttrykkelig frem av skl. § 2-1, men det fremgår av forarbeidene at «de krav skadelidte med rimelighet kan stille til tjenesten», også omfatter kumulativt ansvar.⁵² Begrunnelsen er at hele forholdet sett i sammenheng kan virke så urimelig overfor skadelidte at han/hun bør ha et erstatningskrav mot arbeidsgiveren.⁵³

⁴⁹ Lødrup og Kjelland (2009) s. 205–206.

⁵⁰ Innst. II s. 44 og Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) s. 78–79.

⁵¹ Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) s. 79.

⁵² Innst. II s. 44 og Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) s. 79.

⁵³ Innst. II s. 44.

Begrunnelsen for at det er ansvar for kumulative feil som blir aktuelt i denne saken, er fordi lærernes, rektorenes og PP-tjenestens handlemåte hver for seg ikke er tilstrekkelig til å oppfylle aktsomhetskravet. Det er summen av deres handlemåte som eventuelt oppfyller aktsomhetskravet.

Høyesterett stadfester at en arbeidsgiver etter skl. § 2-1 kan bli ansvarlig etter læren om kumulativt ansvar. Dette fremgår indirekte av bestemmelsen, men kommer klart frem i forarbeidene. At det blir klargjort i dommen vil likevel gi dommen en prejudikateffekt ved senere saker hvor det samlet sett er utvist uaktsomhet. At arbeidsgiver kan bli ansvarlig etter læren om kumulative feil legges også til grunn i tidligere dommer.⁵⁴

3.1.1.4.2 De ansattes kunnskap og tiltak

Ved vurderingen av om kommunens ansatte kan bebreides, må man blant annet se på hvilken kunnskap skolens ansatte hadde, og hvilke tiltak de innførte.

Førstvoterende bygger på bevisvurderingen fra lagmannsretten. Det fremgår at den mobbingen skadelidte ble utsatt for, var *kjent* for klassestyreren, sosiallæreren, de to involverte rektorene og PP-tjenesten. Skolens ansatte var likevel ikke fullt klar over *omfanget og hyppigheten* av mobbingen (avsnittene 40–41).

Etter dagens lovgivning inntreder de ansattes handlingsplikt som nevnt ved *kunnskap eller mistanke*, jf. oppl. § 9a-3. Det kreves dermed ikke faktisk kunnskap før plikten inntreder. En mistanke innebærer en antagelse eller en «følelse av» at en elev blir utsatt for mobbing.⁵⁵ I *Utfrysing* (LH-2007-93102) uttaler flertallet at det ikke var sannsynliggjort så vidt mye mobbing at skolen hadde *konkret kunnskap* eller *konkret oppfordring* til å reagere annerledes enn de gjorde. Etter min mening har retten her stilt for strenge krav til hvilken grad av kunnskap skolens ansatte må ha før de reagerer annerledes. Det kreves ikke *konkret kunnskap*. Det påpekes at skolen kan kritiseres, men ikke at de kan bebreides i den grad at det utløser ansvarsgrunnlag.

⁵⁴ Bl.a. *Misbruk* (LB-2003-13879) og *Utfrysing* (LH-2007-93102).

⁵⁵ Udir-2-2010 punkt 4.2.

For ansatte ved skolen kan det i visse tilfeller være vanskelig å oppdage at mobbing forekommer, og dette bør det tas hensyn til ved vurderingen av hva en kan forvente av skolen. Det er vanskelig å sette inn tiltak mot noe som en ikke vet om. I *Tourettes* (LG-2004-1550) kom lagmannsretten til at skolen ikke kunne lastes for ikke å ha gjort nok i tilknytning til mobbingen skadelidte opplevde. På den første skolen var det enkelttilfeller som skolens ansatte ikke hadde fått noen opplysninger om, og da kan det vanskelig settes inn tiltak. Det kan ikke kreves at alle barn er under tilsyn til enhver tid mens de er på skolen. På den annen side var de klar over at skadelidte var i en risikogruppe når det gjaldt å bli mobbet, men det fremgår av dommen at skolen var oppmerksom på dette. Etter min mening bør det imidlertid stilles strengere krav til skolens ansatte ved at de bør være mer oppmerksomme når det gjelder å oppdage mobbing.

I *Mobbedommen* ble det iverksatt noen tiltak på bakgrunn av den kunnskap de ansatte hadde, først og fremst av klassestyreren (avsnitt 42 f.). De to rektorene og sosiallæreren overlot oppfølgingen til klassestyreren. PPT kom inn i saken i 1991 etter at skadelidtes mor hadde tatt kontakt med skolepsykologen. Skadelidte fikk etter dette et tilbud om å delta i en gutteklubb hvor han deltok noen få ganger. Andre tiltak som ble avtalt, ble ikke fulgt opp, jf. avsnitt 45. De ansatte hadde sett på skadelidtes sosiale umodenhet som hovedårsak til hans problemer i klassen, og det spilte inn på de tiltak og den strategi de ansatte valgte. Strategien gikk ut på å forsøke å justere skadelidtes sosiale umodenhet, samt en meglingsstrategi hvoretter samtaler mellom mobbere og mobbeoffer var et forsøk på forlik. Denne typen strategi nytter vanligvis ikke hvor maktbalansen mellom partene er ulik. Skolen burde ha brukt mer tid på å rettlede den sterke parten heller enn å forsøke å justere den svake, jf. avsnitt 46.

Konklusjonen er at skolens ansatte hadde kunnskap om mobbingen, selv om de ikke var fullt klar over omfanget og hyppigheten. De innførte også visse tiltak, men disse tiltakene gikk ut på å endre skadelidte heller enn å rette oppmerksomheten mot mobberne. De burde forstått at dette ikke var tilstrekkelig da mobbingen vedvarte gjennom flere år.

3.1.1.4.3 Kunnskap om mobbing som fenomen på den tiden

Kommunen anfører i avsnitt 48 at en hadde mindre kunnskap om mobbing på den tiden, slik at de ikke kan bebreides for at de ikke innførte flere tiltak. Førstvoterende imøtegår denne anførselen ved å se på det historiske materialet som forelå om mobbing. Det fremgår at foku-

set på mobbing var sterkt også på denne tiden. Det forelå informasjon og kampanjer fra skolemyndighetene, i Norsk Skoleblad, gjennom forskning og debatter. Det var kjent hvilke barn som var særlig utsatt for mobbing. Det vises også til Olweus og Roland, «Mobbing – bakgrunn og tiltak», 1983. Heftet ble sendt ut til alle grunnskoler i landet, og var et ledd i en omfattende aksjon mot mobbing i 1983. Dette var 4 år før skadelidte begynte på skolen, og det viser at det var et sterkt fokus på mobbing allerede før den tid, og at kunnskapen ikke kunne være desto mindre da han begynte på skolen.

I heftet gjennomgår forfatterne typiske kjennetegn ved mobbeofferet, og skadelidte hadde flere av disse trekkene. Førstvoterende er derfor enig med lagmannsretten i at skadelidte samlet sett fremsto som en særlig sårbar elev, som skolen burde ha spesiell oppmerksomhet rettet mot. Førstvoterende uttaler i avsnitt 53 at skolen rettet oppmerksomhet mot skadelidte, men ikke i samme grad mot dem som mobbet han. Fokuset ble rettet mot at skadelidte og mobberne skulle ordne opp, og at skadelidte skulle utvikle sine sosiale ferdigheter. I dag frarådes mekling som strategi både nasjonalt og internasjonalt, jf. professor Rolands skriftlige erklæring for Høyesterett (avsnitt 53). Mekling fungerer ikke hvor det ikke er to like sterke parter, og vil fort kunne plassere skyld hos mobbeofferet.⁵⁶ Det understrekes flere ganger at mekling ikke skal brukes i mobbesaker.⁵⁷

I tilknytning særlig sårbarhet er det et generelt prinsipp om at skadevolder «må ta skadelidte som han/hun er» (sårbarhetsprinsippet).⁵⁸ Særlig sårbarhet har betydning både ved ansvarsgrunnlaget og ved årsakssammenhengen, jf. punkt 3.2.2 nedenfor.⁵⁹ Når det gjelder ansvarsgrunnlaget oppstår spørsmålet om aktsomhetskravet skjerpes dersom skadelidte er særlig sårbar. I flere lagmannsrettsdommer blir særlig sårbarhet trukket frem som noe som fremstår som skadelidtes eget forhold og som ikke kan bebreides skolen i retning av skjerpet aktsomhetskrav.⁶⁰ Men i *Mobbedommen* blir skadelidtes særlige sårbarhet fremhevet som noe skolen burde ha spesiell oppmerksomhet rettet mot, slik at aktsomhetskravet skjerpes. *Mobbedom-*

⁵⁶ Roland (2007) s. 151.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Jf. Kjelland (2008).

⁵⁹ Dette påpekes også i Fondevik og Thorkildsen (2005) s. 160.

⁶⁰ Jf. bl.a. *Flora kommune* (RG 1998 s. 716), *Misbruk* (LB-2003-13879), *Tourettes* (LG-2004-1550) og *Utfrysing* (LH-2007-93102).

men har dermed presisert at aktsomhetskravet skjerpes dersom skadelidte fremstår som en særlig sårbar elev. Det forutsettes imidlertid at dette har vært synbart.⁶¹

Samlet sett viser førstvoterende at det var et sterkt fokus på mobbing som fenomen også på den tiden. Konklusjonen er at kommunen ikke kan høres med anførselen om at kjennskap til mobbingens karakter var mindre utviklet på den tiden.

3.1.1.5 Var skolens strategi forsvarlig ut fra den kunnskap de den gang hadde?

I avsnittene 54–61 vurderes om de tiltak som ble innført, var forsvarlig ut fra den kunnskap om fenomenet mobbing som forelå og hvilke tiltak som ble anbefalt.

I Olweus og Roland, blir forskjellige tiltak omtalt. Dersom man er klar over hvem som mobber, blir det anbefalt å gjennomføre samtaler med dem, der man klart sier ifra om at slik adferd ikke tolereres.⁶²

Når det gjelder tiltak rettet mot mobbeofferet, skiller Olweus og Roland mellom det provoserende og det passive mobbeoffer (dommens avsnitt 56). De passive mobbeoffer kjennetegnes av å være engstelige, usikre og følsomme, mens de provoserende mobbeoffer lett kommer i konflikt med andre, er ukonsentrerte og urolige.⁶³ Det passive mobbeofferet trenger å bli trukket inn i fellesskapet. Ved denne prosessen kan det være lurt å be andre, særlig positive barn, om å bidra med å trekke mobbeofferet inn i fellesskapet.⁶⁴ De provoserende mobbeoffer har i likhet med de passive krav på å ikke bli mobbet. Men når det gjelder det provoserende mobbeofferet vil det videre være nødvendig å korrigere dennes adferd,⁶⁵ jf. også *Journalnotat* (LF-2005-12285).

Førstvoterende mener at skadelidte ut fra faktum ikke kan betraktes som et provoserende mobbeoffer, slik at de tiltak som ble gjort for å trekke han inn i fellesskapet i og for seg var

⁶¹ *Trakassering* (Rt. 2004 s. 1844, avsnitt 47).

⁶² Olweus og Roland (1983) s. 22–23.

⁶³ Olweus og Roland (1983) s. 9–10.

⁶⁴ Olweus og Roland (1983) s. 25.

⁶⁵ *Ibid.*

riktige. Men hovedproblemet i saken var det som *ikke ble gjort*, jf. avsnitt 58. Tiltakene burde i mye større grad gått ut på å iredesette mobberne. Dette ble bare i beskjeden grad gjort på denne tiden, ifølge en analyse utført av Olweus. Analysen viste at elever som ble mobbet, mente at «selv om lærerne gjør en del for å stoppe plaging på skolen, tar de bare i beskjeden grad kontakt for å snakke med de elevene som er innblandet»(dommens avsnitt 58). Dette kan på den ene side tilsi at slike tiltak ikke var vanlige på den tiden. På den annen side understreker dette at tiltakene burde vært rettet mer mot mobberne.

Kommunen har vist til Roland, «Mobbingens psykologi», 2007. Det fremgår av boken at mange skoler praktiserer mekling for å løse mobbesaker. Det understrekes imidlertid at dette frarådes da partene ikke er like sterke. Denne boken kom ut i 2007, mange år etter at mobbingen av skadelidte fant sted. Meklingsmodellen ble innført i Norge på 1990-tallet som et stort program i skolen.⁶⁶ Myndighetene støttet opp under dette programmet både økonomisk og med kvalifisert personell, jf. dommens avsnitt 60.

Dette tilsier at de ansatte ved skolen forstod det slik at dette var det riktige å gjøre på den tiden. Det kommer også frem i avsnitt 61 at mekling i noen grad dermed ble anvendt med skolemyndighetenes aksept. Førstvoterende påpeker imidlertid at det ikke er noe som tyder på at det var den type mekling Roland skrev om, som ble benyttet i denne saken. Førstvoterende mener i tillegg at det ikke var tilstrekkelig å bruke dette som eneste strategi, da det viste seg at dette ikke hadde den ønskede virkning.

Konklusjonen henter førstvoterende fra lagmannsretten idet hun sier seg enig i at:

«[d]et er et faktum at mobbingsadferden mot A fortsatte år etter år. Det ble ikke bedre, heller tvert imot når det gjaldt utestenging og erting. Etter hvert som det viste seg at den valgte strategi ikke førte til bedring for A, burde skolen ha iverksatt nye og konkrete tiltak rettet mot de medelevene som iverksatte og stod bak mobbingen ...» (avsnitt 62).

Konklusjonen etter Høyesteretts vurdering er at skolens ansatte hadde tilstrekkelig kunnskap, og strategien var ikke forsvarlig. De burde handlet annerledes da det ikke ble bedre for skade-

⁶⁶ Roland (2007) s. 150.

lidte. Det fremgår også av annen rettspraksis at man på 70–80-tallet var kjent med prosesser og kjennetegn ved mobbing. En skolepsykolog fra 80-tallet mente at man kanskje den gang var mer usystematisk, men at det ikke var noen forskjell på hvordan man tenkte den gang og nå, og at mobbing utvilsomt var et problem.⁶⁷

3.1.1.6 Dommens konklusjon

Lagmannsretten kom til at oppfølgingen fra kommunens ansatte var utilstrekkelige, og at det var utvist uaktsomhet ved at de ikke hadde sørget for en avklaring og satt inn andre tiltak på et tidligere tidspunkt. Det er summen av feilene som ledet til ansvar. Førstvoterende mener at lagmannsrettens rettsanvendelse er riktig, og at de krav skadelidte med rimelighet kunne stille til skolen, var tilsidesatt (avsnittene 63–64).

Kommunen anførte at tiltakene som burde vært gjort ikke nødvendigvis ville vært effektive. Dette blir ansett som et spørsmål om årsakssammenheng, og førstvoterende viser til lagmannsrettens avgjørelse om at den nødvendige årsakssammenheng klart forelå. Spørsmålet om årsakssammenheng ble heller ikke påanket, slik at førstvoterende ikke går nærmere inn på dette spørsmålet (avsnitt 65).

Anken forkastes. Dette innebærer at dommen fra lagmannsretten opprettholdes og at kommunens anførsel om at det ikke er lagt til grunn riktig aktsomhetsnorm avvises.

Når Høyesterett konkluderer at det er utvist uaktsomhet ved at skolen ikke hadde sørget for en avklaring og satt inn andre tiltak på et tidligere tidspunkt, understreker dette at skolen må gå aktivt inn for å avverge mobbing. De må innføre andre tiltak dersom det de allerede har gjort ikke fungerer. I en artikkel fra «Dommerbloggen» blir det vist til at dommen gir en «klar instruks om at voksne som har ansvar for barn, aktivt må gå inn for å avverge at barn blir mobbet. Og hvis tiltakene man forsøker ikke virker, så må man forsøke andre innfallsvinkler».⁶⁸

Dommen slår fast hvilke krav elever har i forhold til sitt skolemiljø, og hvilke plikter skolen har.

⁶⁷ *Misbruk* (LB-2003-13879).

⁶⁸ Dommerbloggen (2012).

3.1.1.7 Dommer Bårdens tilføyelser

Fra avsnitt 69 f. kommer dommer Bården (annenvoterende) med noen tilføyelser når det gjelder ansvarsgrunnlaget.

Ifølge annenvoterende er det klart at mobbing omfattes av arbeidsgiveransvaret. Som begrunnelse viser han til *Falken* (Rt. 1997 s. 786) som gjaldt mobbing av en arbeidstaker utført av andre arbeidstakere, hvoretter arbeidsgiver ble erstatningsansvarlig. I *Falken* var hovedspørsmålet om mobbingen kunne sies å være foretatt under arbeidstakers utførelse av arbeid, og om så var tilfelle, om arbeidstaker hadde gått utenfor det som var rimelig å regne med slik at arbeidsgiver likevel ikke ble ansvarlig. Det var altså et spørsmål om den mobbingen arbeidstaker hadde blitt utsatt for, ble omfattet av arbeidsgivers objektive erstatningsansvar etter skl. § 2-1. Sammenfatningsvis mente førstvoterende at den skadegjørende handling måtte ha rimelig tilknytning til tjenesten for at arbeidsgiveren skulle bli ansvarlig. «I tjenesten» i denne forstand gikk ut på om mobbingen kunne sies å ha en slik tilknytning til arbeidet at det ville være naturlig at arbeidsgiver heftet for skaden den medførte.

I forarbeidene uttales at vilkåret «i tjenesten» innebærer at skaden må være voldt på et tidspunkt hvor arbeidstaker er i arbeidsgivers tjeneste, samt at handlingen/unnlåtelsen står i *sammenheng* med utføringen av vervet eller oppdraget.⁶⁹

Førstvoterende i *Falken* (Rt. 1997 s. 786, på s. 792–793) fant at mobbing hadde sammenheng med arbeidet i den forstand at arbeidssituasjonen bringer sammen mange forskjellige mennesker, slik at det må regnes med at konflikter kan oppstå. Mobbing utgjør en del av den hverdag man møter på arbeidsplassen, og førstvoterende mente at mobbing hang nært sammen med arbeidssituasjonen slik at det var naturlig at det kunne pålegges ansvar etter skl. § 2-1.

På denne bakgrunn er det etter min vurdering forsvarlig å anvende *Falken* (Rt. 1997 s. 786) som prejudikat for at skader som følge av mobbing kan omfattes av skl. § 2-1.

⁶⁹ Innst. II 1964 s. 45.

I avsnitt 72 ser annenvoterende nærmere på hvem ansvaret etter skl. § 2-1 knytter seg til, og viser i den anledning til juridisk teori, hvoretter ansvaret knytter seg til «de tilsette som var så nær den aktuelle risikoen at dei kunne ha nødvendig oppfordring til å handla annleis».⁷⁰ Annenvoterende viser til at klassestyrer, sosiallærer, rektorer og PPT (pedagogisk-psykologisk tjeneste), var så nær den aktuelle risikoen at de hadde oppfordring til å handle annerledes.

Annenvoterende viser videre til at det fremgår av lovens system at kommunen kan bli ansvarlig for kumulative feil. Det er det samlede bildet som er avgjørende, og det fremgår av lovens ordlyd «de krav skadelidte med rimelighet kan stille til tjenesten, er tilsidesatt», ifølge annenvoterende. Han viser til forarbeidene, slik som førstvoterende gjorde, hvoretter ordlyden blir nærmere forklart.⁷¹

I avsnitt 73 fremgår at ansvarsspørsmålet, etter annenvoterendes syn, beror på en vurdering hvor prevensjons- og pulveriseringshensyn kan ha vekt. Til illustrasjon viser han til *Falken* (Rt. 1997 s. 786, på s. 793), hvoretter det blir fremhevet at ansvar etter skl. § 2-1 vil kunne tjene til å skjerpe arbeidsgiverens aktsomhet når det gjelder å hindre mobbing på arbeidsplassen. Jeg er enig med annenvoterende på dette punkt. Om det pålegges kommunen ansvar for uaktsom skadeforvoldelse fra dens ansatte, vil det kunne bidra til at det blir mer fokus på forebyggende arbeid og tiltak i skolene, slik at de ansatte handler mer aktsomt enn de ellers ville ha gjort.

Annenvoterende påpeker at aktsomhetsnormen må tilpasses den aktuelle tjenesten eller virksomheten, og at dette må ses i sammenheng med det rettslige rammeverket som gjelder på området, jf. avsnitt 73. Området i denne saken gjelder mobbing på en kommunal barneskole, og annenvoterende mener vurderingen må ta utgangspunkt i barns alminnelige behov for trygge rammer, omsorg og beskyttelse. Dette behovet har foreldrene i hovedsak ansvar for, jf. barneloven⁷² § 30 tredje ledd.⁷³ Men basert på at barn har en lovbestemt og straffesanksjonert

⁷⁰ Nygaard (2007) s. 248.

⁷¹ Innst. II 1964 s. 44.

⁷² Lov om barn og foreldre 8. april 1981 nr. 7.

⁷³ Jf. *Medvirkning* (LG-1992-268) hvor erstatning ble redusert etter skl. § 5-1 på grunn av foreldrenes medvirkning til høyt fravær. Foreldrene hadde et ansvar når det gjaldt barnets fravær på skolen, jf. grunnskolelova § 13 nr. 11.

skoleplikt, går dette ansvaret over på skolen den tiden barna er der (dommens avsnitt 74). Annenvoterende viser til forarbeidene, og karakteriserer uttrykket for en streng norm. Forarbeidene legger til grunn:

«Elevane har rett og plikt til opplæring, og kan ikkje i same grad som vaksne velje sitt miljø. Når det er i samfunnet si interesse at elevane oppheld seg i skolen, bør det også være samfunnet sitt ansvar å gjere sitt ytterste for å hindre at dette opphaldet blir til skade for dei.»⁷⁴

I avsnitt 75 diskuteres skolens omsorgsplikt og tiltak. Og det gis etter mitt syn uttrykk for at det er tale om en streng aktsomhetsnorm og at skolen har en omfattende plikt til å følge opp henvendelser, undersøke forhold, sette inn tiltak og følge opp over tid. I avsnitt 76–77 viser annenvoterende til flere kilder som sammen med det øvrige rettslige rammeverket, etter hans syn, gir et «massivt belegg for å si at skolebarn og deres foreldre har en berettiget forventning om at skolen gjør det som står i dens makt for å avdekke, avverge og motarbeide mobbing» (avsnitt 78). Herunder viser han til utdanningsdirektoratets rundskriv Udir-2-2010 og FNs Barnekonvensjon artikkel 29.

Annenvoterende avslutter med å påpeke at

«[r]eguleringens samlede omfang, detaljgrad og rettighetsorientering er en del utviklet siden slutten av 1980-tallet, da A begynte på skolen. Kunnskapen om mobbingens potensielt ødeleggende virkninger er imidlertid ikke ny. Og den grunnleggende forventningen om at skolen drar omsorg for skolebarna må ha vært omtrent den samme den gang som nå» (avsnitt 78).

At aktsomhetsnormen i Høyesterettsdommen blir ansett som streng, vil kunne ha innvirkning på senere rettssaker. Gjennom å legge til grunn en streng aktsomhetsnorm, har dommen, etter min vurdering, bidratt til en *utvikling*. Dette er en positiv utvikling for de som har blitt utsatt for mobbing i grunnskolen. I de to dommene som har vært oppe for tingretten så langt, har begge skadelidte fått medhold og erstatning.⁷⁵

⁷⁴ Ot.prp. nr. 72 (2001–2002) punkt 6.2.2.

⁷⁵ TKISA-2012-152831 og Follo tingretts dom 13. juni 2014.

3.1.2 Dommens prejudikateffekter

3.1.2.1 Rettspraksis

Etter *Mobbedommen* har jeg kun sett to saker som har vært oppe for tingretten så langt, den ene er TKISA-2012-152831 og den andre er Follo tingretts dom 13. juni 2014.⁷⁶

I den første dommen finner retten at det ikke forelå bevismessig grunnlag for at skolens ansatte var kjent med mobbing av det *omfang* skadelidte ble utsatt for. De vurderte likevel hvorvidt det var gjort nok i forhold til hva de *faktisk* var klar over, og kom til at skolen hadde brutt den aktive handleplikten. De burde satt i gang tiltak som kunne ha *avdekket* mobbeomfanget, for deretter å sette inn konkrete tiltak mot mobberne.

Dette kan tyde på at det har blitt stilt strengere krav til skolens aktsomhet etter at *Mobbedommen* ble avsagt, slik at den har bidratt til en *utvikling* i gjeldende rett.

I den andre dommen henvises det til *Mobbedommen* når det uttales at aktsomhetsnormen må variere fra område til område. *Mobbedommen* blir også brukt som kilde når det gjelder avklaringen av aktsomhetsnormen etter grunnskoleloven i forhold til opplæringslova, samt at kilder som barneloven § 30 og FNs barnekonvensjon kommer til anvendelse. Ved vurderingen av hvilke krav skadelidte kunne stille til skolen, blir det også tatt hensyn til skolens kunnskap om fenomenet mobbing og skadevirkninger, slik som i *Mobbedommen*. Det blir videre fremhevet at det på bakgrunn av *Mobbedommen*, må rettes spesiell oppmerksomhet mot barn som fremstår som særlig mottakelige for mobbing.

Retten vurderer hvorvidt skolen kjente til mobbingen, og kom til at de var godt kjent med den. Deretter vurderes om de tiltak som ble iverksatt var tilstrekkelige, noe de kommer til at de klart ikke var.

I forhold til årsakssammenhengen ble det fra kommunens side anført at skaden mest sannsynlig stammet fra traumer fra hjemmet og ikke fra mobbingen. Retten kom imidlertid til, på

⁷⁶ Dommen er ikke rettskraftig, den er anket og oversendt Borgarting lagmannsrett 09.09.14, jf. epost-korrespondanse med Anne-Lise Dahl, konsulent i Follo tingrett.

bakgrunn av sakkyndige erklæringer og vitner, at det var sannsynlighetsovervekt for at den langvarige mobbingen var av nødvendig og vesentlig betydning for skaden.

Dommen stadfester det som ble avklart i *Mobbedommen*. Og gjennom disse dommene ser vi *Mobbedommens* prejudikateffekter, samt en utvikling i rettstilstanden.

3.1.2.2 Lovgivning

I mai 2011 bestilte Kunnskapsdepartementet en utredning som omhandlet en vurdering av opplæringslova som rettslig virkemiddel for å motvirke mobbing. Utredningen viste ikke mangler ved lovverket, men at skolen og skoleeiere ikke var godt nok kjent med lovverket. Det ble videre vurdert hva som kunne forbedres, og ett av forslagene var å innta en bestemmelse om erstatning med delt bevisbyrde.⁷⁷ Denne utredningen ble foretatt *før* Høyesteretts avgjørelse i *Mobbedommen*, men selve lovforslaget, som er en oppfølging av utredningen, ble sendt på høring 19. oktober 2012 med høringsfrist 3. januar 2013, altså *etter* *Mobbedommen*. Dette, samt flere henvisninger til dommen i forarbeidene, viser at den har hatt innflytelse ved lovendringen.

Den nye bestemmelsen som regulerer erstatningsansvar og bevisbyrde, er innført i oppl. § 9a-8. Bestemmelsens ordlyd er som følger:

«Reglane i lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning kapittel 2 gjeld for saker om psykososialt skolemiljø etter reglane i dette kapitlet.

Hvis det i saker etter første ledd ligg føre tilhøve som gir grunn til å tro at skoleeigar ikkje har følgd opp reglane i eller i medhald av opplæringslova kapittel 9a om psykososialt skolemiljø, skal dette leggjast til grunn med mindre skoleeigaren gjer noko anna truleg.»

At det innføres en henvisning til skadeserstatningsloven kapittel 2, innebærer ingen realitetsendring. Begrunnelsen er å skape en tydeliggjøring av at skadeserstatningsloven kapittel 2 også gjelder for skolesaker. Plasseringen er videre begrunnet med at bevisbyrderegelen i annet ledd bør ses i sammenheng med ansvarsbestemmelsen.⁷⁸

⁷⁷ Prop. 129 L (2012–2013) punkt 7.1.

⁷⁸ Prop. 129 L (2012–2013) punkt 7.3.1.6.

Innføringen av delt bevisbyrde er imidlertid en realitetsendring. Delt bevisbyrde er et prinsipp som er innført i noen regelverk for å lette bevisbyrden for skadelidte, se for eksempel diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, likestillingsloven og arbeidsmiljølovens bestemmelser om varsling.

Det understrekes at prinsippet om delt bevisbyrde kun gjelder vilkåret ansvarsgrunnlag, mens det for årsakssammenheng og økonomisk tap fortsatt vil være skadelidte som har bevisbyrden.⁷⁹

Etter ordlyden må det «foreligge» omstendigheter som gir «grunn til å tro» at skoleeier ikke har fulgt opp reglene i eller i medhold av oppl. kap. 9a. At det må «foreligge» omstendigheter innebærer at disse opplysninger ikke nødvendigvis må fremlegges av skadelidte, men at de må eksistere. «Grunn til å tro» er videre et lempeligere krav enn kravet om sannsynlighetsovervekt slik det er ellers i erstatningsretten. *Skadevolder* må imidlertid, med sannsynlighetsovervekt, sannsynliggjøre at han ikke er ansvarlig men har fulgt opp reglene i eller i medhold av oppl. kap. 9a.⁸⁰ Det er viktig å påpeke at skadelidtes påstand ikke anses som tilstrekkelig bevis. Påstanden må støttes av sakens ytre omstendigheter. Det er disse omstendighetene som må «gi grunn til å tro» at skadelidtes påstand er riktig. Og dette vil bero på en konkret vurdering i det enkelte tilfellet.⁸¹

Høringsinstansene har kommet med sine bemerkninger for og mot delt bevisbyrde. *For* delt bevisbyrde er blant annet at det kan fremstå som mer rettfærdig på grunn av den ulikheten som foreligger i styrkeforholdet mellom en elev og en skole. Eleven er klart den svakeste parten. På bakgrunn av alder og modenhet har en elev dårligere forutsetning for å ivareta sine rettigheter. Videre er skolen obligatorisk slik at eleven ikke har noe valg og må være på skolen. Terskelen for å gå til sak kan også bli lavere.⁸²

⁷⁹ Prop. 129 L (2012–2013) punkt 7.3.1.2.

⁸⁰ Prop. 129 L (2012–2013) punkt 14.1.

⁸¹ Prop. 129 L (2012–2013) punkt 7.3.1.2.

⁸² Prop. 129 L (2012–2013) punkt 7.3.2.2.

Flere som er *i mot* forslaget påpeker at en delt bevisbyrde kun innebærer formelle regler og ikke nødvendigvis vil medføre noen realitetsforskjell da retten uansett vil legge det mest sannsynlige faktum til grunn etter at bevisvurderingen er foretatt. De som er imot forslaget mener også at det vil bli flere søksmål mot kommunene, og at dette er svært tidkrevende. De er også usikre på om innføringen vil bedre elevers psykososiale miljø. Flere mener at man heller burde prioritere forebyggende tiltak.⁸³ Etter min mening kan en slik regel imidlertid bidra til bedre forebyggende tiltak fra skolenes side, ved at bestemmelsen virker preventivt.

Delt bevisbyrde kan videre bidra til at sakene blir bedre opplyst. Mens flere som er *i mot* forslaget mener at det gir økt behov for skolen til å dokumentere hendelser, og dermed økt tidsforbruk.⁸⁴

Oslo kommune uttaler at de etter *Mobbedommen* har mottatt flere krav om erstatning, og at disse sakene tar mye tid. Deres erfaring er at kravene som fremmes ikke fører frem.⁸⁵ Enn så lenge er det vanskelig å si hvilke virkninger innføringen av erstatningsbestemmelsen og delt bevisbyrde i opplæringslova vil ha. Etter *Mobbedommen*, har jeg som nevnt kun sett to saker som har vært oppe for tingretten så langt. Men mye tyder på at både *Mobbedommen* og den nye bestemmelsen vil ha en innvirkning på antall saker i fremtiden. Advokat Gisle A. Johnson uttaler i en artikkel fra aftenposten, at mellom 20 og 30 mobbeofre har kontaktet han etter *Mobbedommen*. Han advarer likevel dem som tror det vil være lett å vinne frem. Han fremhever at *Mobbedommen* var spesiell på flere måter, blant annet det at årsakssammenhengen der var klar. Saken må videre ikke være foreldet, samt at man må ha fått påført en skade som har ført til en medisinsk invaliditet. Eventuelt må man kunne dokumentere et økonomisk tap, uttaler Gisle A. Johnson.⁸⁶

Etter dette kan en konkludere med at *Mobbedommen* har hatt innflytelse ved denne *presiseringen* og *utviklingen* i lovgivningen.

⁸³ Prop. 129 L (2012–2013) punkt 7.3.2.4.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Prop. 129 L (2012–2013) punkt 7.3.2.4.

⁸⁶ Aftenposten (2012).

3.1.2.3 Juridisk teori

I juridisk teori ser man prejudikateffekter fra *Mobbedommen* i Lødrup og Asland, Oversikt over erstatningsretten, 8.utgave 2013. Det blir henvist til dommen ved vurderingen av hvilken norm som skal anvendes ved det offentliges erstatningsansvar etter skl. § 2-1, og slår fast at det som hovedregel er den norm som følger av alminnelige culparegler som blir anvendt også når det offentlige er skadevolder.⁸⁷

Thorson har skrevet en artikkel om dommen i Nytt i privatretten nr. 2 2012. Han mener dommen pålegger kommunene et ansvar som er nært et objektivt ansvar på bakgrunn av at Høyesterett uttaler at læreren «utvilsomt hadde forsøkt å gjøre sitt beste i en vanskelig sak». Thorson ser likevel ikke ut til å være kritisk til dette, da elever har en lovbestemt plikt til å gå på skolen. Han spør likevel om det er hensiktsmessig å foreta så detaljerte gjennomganger av saksforholdet for å avgjøre ansvarsspørsmålet. Jeg mener imidlertid at dette er nødvendig for å kunne slå fast om det er utvist uaktsomhet. Det må redegjøres for om det forelå mobbing, hvilken kunnskap de ansatte hadde samt hvilke tiltak som er tatt i bruk.

Thorson virker kritisk til hvordan Høyesterett har håndtert skl. § 2-1, og mener at førstvoterende stedvis ser på «uaktsomt» og «de krav skadelidte med rimelig kan stille» som to alternative standarder for hvordan skoler må forholde seg til mobbeproblematikk. Han mener at de først burde legge til grunn at skolelovgivningen danner grunnlaget for «de krav skadelidte med rimelighet kan stille», for så å vurdere om det var «uaktsomt» at skolen ikke hadde etterlevet lovgivningen. Jeg mener at det for så vidt er det Høyesterett gjør, selv om oppbygningen kunne vært mer systematisk og enklere å få tak på. Han er også kritisk til at Høyesterett først ser på hvilken aktsomhetsnorm som skal gjelde ut fra om det er en servicevirksomhet, før de ser på skolelovgivningen, se punkt 3.1.1.2 foran.

⁸⁷ Lødrup og Asland (2013) s. 59.

3.1.3 Alternative ansvarsgrunnlag

3.1.3.1 Culpa

Den som har blitt mobbet kan kreve erstatning direkte fra skadevolder etter culpaansvaret. Culpaansvaret er ulovfestet, og innebærer at skadevolder kan bli ansvarlig dersom han eller hun er skyld i en skade påført ved uaktsomhet.

Ved mobbing i grunnskolen innebærer dette at den som har blitt mobbet krever erstatning direkte fra skolens ansatte på bakgrunn av at de uaktsomt ikke har fulgt sine plikter etter opplæringslova.

Ett av problemene ved å kreve erstatning direkte fra skadevolder, kan være at skadevolder ikke har noe særlig midler, slik at skadelidte ikke har noe å hente. Videre kan det hende at den enkelte skadevolder ikke har opptrådt tilstrekkelig uaktsomt. Etter arbeidsgiveransvaret blir som nevnt arbeidsgiver ansvarlig også for anonyme og kumulative feil. Jeg har ikke sett noe rettspraksis på området, men det anføres fra skadelidte i *Mobbedommen LR* (LA-2010-204975) at culpaansvar passer hvis det er omtrent lik vekt mellom partene, noe som ikke er tilfelle ved mobbing. Ved culpaansvar har skadelidte bevisbyrden. Når skadelidte da er den svakeste parten, medfører dette at det kan bli vanskelig å overbevise retten med tilstrekkelig grad av sannsynlighet. Foran under punkt 3.1.2.2 blir nettopp det at skadelidte er den svakeste parten, brukt som hensyn *for* delt bevisbyrde.

3.1.3.2 Ulovfestet objektivt ansvar

I *Mobbedommen LR* (LA-2010-204975) anfører skadelidte subsidiært at kommunen er erstatningsansvarlig etter reglene om ulovfestet objektivt ansvar på bakgrunn av at det eksisterer en ekstraordinær og stadig risiko for skader for barn i grunnskolen. Det hevdes at risikoen overstiger tilsvarende risiko ellers i samfunnet. Kommunen mener på den annen side at mobbing ikke er en ekstraordinær risiko ved skolen, og begrunner det med at man kan utsettes for mobbing overalt. De anfører videre at det ikke er vist til rettskilder av tilstrekkelig tyngde, samt at ulovfestet objektivt ansvar ikke er nevnt i forbindelse med lovrevisjonen da opplæringslova kapittel 9a ble tilføyd.

Ulovfestet objektivt ansvar har sitt utspring i «farlige» virksomheter.⁸⁸ Det vil si at virksomhetene innebærer risiko for skader og ulykker. Denne risikoen må i vesentlig grad overstige dagliglivets risiko, hvilket innebærer at det må foreligge et ekstraordinært eller særpreget risikomoment. Skadeforvoldelsen må være typisk for virksomheten, og risikoen må være vedvarende.⁸⁹

I *Mobbedommen TR* (TKISA-2010-85491) kunne retten ikke se at skoledrift, som består av undervisning, kunne falle inn under kriteriene for det ulovfestede objektive ansvaret. Retten påpekte at risikoen for mobbing ikke er typisk eller stadig (vedvarende). Da det heller ikke forelå juridisk teori eller rettspraksis på området, kom retten til at det ulovfestede objektive ansvaret ikke ga ansvarsgrunnlag for erstatning i saken.

3.1.3.3 Organansvar

Spørsmålet om organansvar vil særlig være av betydning ved krav om oppreisning. Når det gjelder organansvar blir det et spørsmål om skolens personale kan identifiseres med kommunen.

I forarbeidene til skadeserstatningsloven uttales at «vedtak truffet av kommunestyret eller formannskapet tilregnes kommunen som dens eget vedtak».⁹⁰ Det er imidlertid uklart hvorvidt det samme skal gjelde for vedtak truffet av for eksempel skolestyre.⁹¹ Ved avgjørelsen kan det etter forarbeidene legges vekt på om styret/rådet «utøver den øverste myndighet innen kommunen på sitt felt, eller om det er underordnet kommunestyret/formannskapet».^{92 93} Ifølge forarbeidene overlates disse spørsmål til domstolene.⁹⁴

⁸⁸ Lødrup og Kjelland (2009) s. 290.

⁸⁹ Lødrup og Kjelland (2009) s. 292.

⁹⁰ Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) s. 64.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

⁹³ I *Organansvar* (Rt. 1995 s. 209) ble dette ansett som det avgjørende kriterium.

⁹⁴ Ot.prp. nr. 48 (1965–1966) s. 64.

I en dom fra lagmannsretten antar retten at kommunens organansvar i slike saker må bedømmes ut fra organiseringen av grunnskolen.⁹⁵ Den gang var det lov om grunnskoler av 13. juni 1969 som gjaldt, og det var skolestyret som var styre for skolene i kommunene, i tillegg til en administrasjon ledet av en skolesjef. Skolestyret hadde den øverste myndighet når det gjaldt *faglige* spørsmål. At skolestyret hadde en overordnet posisjon i skolefaglige spørsmål medførte at den enkelte skole ikke ble regnet som «øverste myndighet i kommunen innen sitt felt», slik at den erstatningsbetingende opptreden fra rektor og klassestyrer falt utenfor kommunens organansvar.

I dag er ikke kommunen lenger pliktig å ha skolestyre og skolesjef. Men det er lovpålagt at skolen skal ha en rektor som leder, jf. oppl. § 9-1. Rektor er pedagogisk, faglig og administrativ leder i skolen, hvilket innebærer at rektor har et selvstendig ansvar for å følge de mål og plikter tillagt skolen gjennom lov og forskrift.⁹⁶ Rektor har et omfattende lederansvar. Dette bidrar til at rektors ansvar kan «samanliknast med ansvaret til dei øvste leiarane av verksemdar i mange kommunar og med ansvaret til leiarar av private verksemdar».⁹⁷ I *Organansvar* (Rt. 1995 s. 209) ble det i tillegg vektlagt at det ikke forelå klagerett til- eller instruksjonsrett fra andre *kommunale instanser*. Noe som også er tilfelle i grunnskolen.

Dette kan tilsi at rektor i dag vil kunne identifiseres med kommunen, slik at dersom rektor volder skade ved grov uaktsomhet vil det kunne bli regnet som om skaden ble voldt av kommunen gjennom organansvaret, slik at skadelidte kan kreve oppreisning fra kommunen.

⁹⁵ *Journalnotat* (LF-2005-12285).

⁹⁶ Ot.prp. nr. 57 (2004–2005) punkt 9.4.

⁹⁷ *Ibid.*

3.2 Årsakssammenheng

3.2.1 Innledning

I *Mobbedommen* ble det avklart at det var den omfattende mobbingen på grunnskolen som førte til posttraumatisk stresslidelse, sosial fobi og depresjon, som igjen ledet til at skadelidte fikk forsinket studieprogresjon og som til slutt førte til at han måtte avbryte studiet på NTNU. Det er ikke påberopt andre mulige årsaker til skadelidtes lidelse, og lagmannsretten uttaler at saken fremstår som «et tilnærmet rent tilfelle hvor kun plagene på skolen er relevante årsakskriterier».⁹⁸

Siden det ved erstatning for mobbing i grunnskolen ofte kan være vanskelig å bevise årsakssammenhengen, vil jeg i dette avsnittet redegjøre for de vurderingene som oppstår ved årsakssammenhengen. Reglene om årsakssammenheng er for det meste ulovfestet, slik at man må se på rettspraksis og juridisk teori for å finne innholdet.⁹⁹

3.2.2 Årsakssammenhengens utgangspunkter: Betingelseslæren og sårbarhetsprinsippet

Erstatning for mobbing etter skl. § 2-1 forutsetter at det foreligger årsakssammenheng mellom skolens handling eller unnlattelse og skaden. For at det skal bli tale om ansvar, må handlingen eller unnlattelsen være en *nødvendig betingelse* for at skaden inntrådte. Dette kalles betingelseslæren og er utgangspunktet i norsk erstatningsrett, jf. for eksempel *P-pille II* (Rt. 1992 s. 64).

Dette innebærer at hvis den uaktsomme handlingen, som for eksempel at skolen ikke har iverksatt tilstrekkelige tiltak mot mobbingen, tenkes borte, og skaden ved mobbing likevel ville ha skjedd, så kan kommunen ikke bli erstatningsansvarlig. Unnlattelsen er da ikke en nødvendig betingelse for skaden.

⁹⁸ *Mobbedommen LR* (LA-2010-204975).

⁹⁹ Lødrup og Kjelland (2009) s. 326.

Hvor skadelidte er særlig sårbar, oppstår spørsmålet om skadevolder kan bli ansvarlig hvor sårbarheten har bidratt til at skaden eller tapet er blitt mer omfattende. Begrepet «særlig sårbarhet» har ikke noe klart definert innhold, men i juridisk teori er det forklart som at skadelidte er «mer mottakelig for skade enn en normalt robust person».¹⁰⁰ Det er blitt utviklet et prinsipp for de særlig sårbare, som kalles *sårbarhetsprinsippet*. Prinsippet innebærer at skadevolder må «ta skadelidte som han/hun er».¹⁰¹ Selv om hovedregelen er at skadelidte må tas som han/hun er, foreligger det en grense for hvor langt dette prinsippet kan strekkes. I *Nilsen* (Rt. 2001 s. 320, på s. 333) blir grensen satt hvor handlingen/unnlatelsen kan anses som «en liten tue som har veltet et stort lass».

Sunnfjord Produkt (RG 2003 s. 360) gjaldt erstatning for trakassering på arbeidsplassen. Her ble skadelidtes særlige sårbarhet omtalt som en samvirkende årsak i tillegg til forholdene ved bedriften. Det blir imidlertid ikke påpekt at dette er noe skadevolder svarer for. Nå ble det imidlertid sannsynliggjort at det var bedriftens forhold som var den sentrale årsak.

3.2.3 Erstatningsvernets grenser: Uvesentlighetslæren og adekvanslæren

Et mobbeoffer har som hovedregel krav på erstatning fra kommunen hvor skolens handling/unnlatelse var en nødvendig betingelse for skaden, jf. betingelseslæren. Men hvor det foreligger flere årsaker og skolens handling eller unnlatelse bare kan anses som et lite bidrag til skaden, kobles ansvarshendelsen ut slik at kommunen må frifinnes.¹⁰² Det gjøres dermed unntak fra betingelseslæren gjennom *uvesentlighetslæren*. I *P-pille II* (Rt. 1992 s. 64, på s. 70) uttales at utgangspunktet er at det knyttes ansvar til alle nødvendige betingelser så lenge årsaken «har vært så vidt vesentlig i årsaksbildet at det er naturlig å knytte ansvar til den». Se også *Pseudoanfall* (Rt. 2007 s. 158, avsnitt 62).

I *Trakassering LR* (LG-2003-4666) blir skadevolders adferd ansett som den vesentligste årsaken til skadelidtes skade, mens en dødsulykke hvor samboeren til skadelidtes datter ble drept, ble ansett som ikke-vesentlig element, selv om den også ble ansett for å ha betydning for skaden. I Follo tingretts dom 13. juni 2014, kom retten etter en vurdering til at det var sannsyn-

¹⁰⁰ Kjelland (2008) s. 40.

¹⁰¹ Kjelland (2008) s. 17.

¹⁰² Kjelland (2011a) s. 69–70.

lighetsovervekt for at mobbingen hadde vært *nødvendig og av vesentlig betydning* for skadens inntreden, mens forholdene i hjemmet ikke kunne begrunne skaden.

I enkelte dommer ser en at ordet «hovedårsak» blir anvendt. Etter «hovedårsakslæren» knyttes ansvaret til hovedårsaken(e) til skaden, og det ses bort fra andre nødvendige årsaker.¹⁰³ I juridisk teori er det imidlertid konstatert at det ikke blir riktig å ta utgangspunkt i en hovedårsakslære.¹⁰⁴

I *Misbruk* (LB-2003-13879) krevde en mann erstatning fra Oslo kommune for psykisk skade etter mobbing i grunnskolen. Kommunen ble, under dissens, frifunnet i lagmannsretten. Én dommer mente kravet var foreldet, én fant at de psykiske plagene i det vesentlige skyldtes andre årsaker, mens én dommer fant at kommunen var ansvarlig. Årsaksforholdet var svært sammensatt i denne saken. Det forelå samvirkende årsaker, men dommer Nesheim fant det ikke tilstrekkelig bevist at mobbingen var en nødvendig betingelse for skadelidtes psykiske skade. Han mente det seksuelle misbruket var *hovedårsaken* til hans skade. Dommer Glad mente imidlertid at mobbingen var *hovedårsaken* til, og en *nødvendig betingelse* for skadelidtes skade.

Skaden og omfanget av skaden må videre være en *adekvat* følge av den skadevoldende handling eller unnlatelse. Det sentrale ved adekvansvurderingen er om skaden er en så «upåregnelig, fjern og avledet følge av den skadevoldende handling at det ikke er rimelig å knytte ansvar til den», jf. blant annet *Schizofreni* (Rt. 2007 s. 172, avsnitt 66).¹⁰⁵ Det sentrale er om skadene kan sies å være normale eller vanlige følger av mobbing. Og i forhold til omfanget av skaden er mobbingens alvorlighetsgrad et sentralt moment.

I TKISA-2012-152831 ble det anført at årsakssammenhengen mellom mobbingen og saksøkers tvangslidelse var en upåregnelig og inadekvat følge av mobbingen. Retten la her vekt på sakkyndiges rapport som uttalte at en tvangslidelse med høy grad av sannsynlighet ville ha inntrådt, men at mobbingen klart hadde påvirket symptomutformingen og alvorlighetsgraden

¹⁰³ Lødrup og Kjelland (2009) s. 340

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Sml. Lødrup og Kjelland (2009) s. 376.

av tvangslidelsen. Retten konkluderte dermed med at omfanget av tvangslidelsen ikke var upåregnelig eller inadekvat.

3.2.4 Bevis

3.2.4.1 Bevismateriale

Hovedregelen i norsk rett er en fri bevisvurdering, jf. tvisteloven¹⁰⁶ § 21-2 første ledd.

Skadene etter mobbing i grunnskolen, blir ofte tydelige først mange år etter at hendelsene fant sted. Dette gjør bevissituasjonen i slike saker spesiell.

Når det gjelder *skadelidtes egen forklaring*, kan det være utfordrende å huske hva som har skjedd, og erindringene kan ha endret seg over tid. Dette gjelder også for andre *vitneuttalelser*. Når det gjelder skadevolder, skolens ansatte, kan det være vanskelig å huske langt tilbake i tid, særlig med tanke på at man har hatt mange andre klasser og elever i mellomtiden.

Dokumentasjon i form av *rapporter og journaler* og lignende fra tiden eleven gikk ved skolen vil derfor kunne ha stor verdi. Er det tatt opp spesielle hendelser? Har lærerne vært i kontakt med foreldre? Har eleven vært i kontakt med PPT, helsesøster eller lignende? Disse dokumentene vil kunne bidra til å klarlegge faktum i saken.

Ved vurderingen av årsakssammenhengen ved erstatning for mobbing tar retten, slik jeg kan se, alltid i bruk *sakkyndige*. Det skilles mellom rettsoppnevnt sakkyndig, og sakkyndige vitner. Rettsoppnevnt sakkyndig kan retten oppnevne når det er nødvendig for å få et forsvarlig avgjørelsesgrunnlag, jf. tvl. § 25-2. Hvor man står ovenfor vanskelig påvisbare psykiske lidelser, fravikes ofte hovedregelen om å oppnevne én sakkyndig, jf. tvl. § 25-3.¹⁰⁷ Dette vil typisk være tilfelle ved mobbesaker. De rettsoppnevnte sakkyndige er, i motsetning til sakkyndige vitner, uten noen bindinger til partene.¹⁰⁸ Dette påpekes også i TKISA-2012-152831. De sakkyndiges uttalelser er ikke bindende for retten.¹⁰⁹ Men rettspraksis viser at retten ofte legger

¹⁰⁶ Lov om mæling og rettergang i sivile tvister 17. juni 2005 nr. 90.

¹⁰⁷ Sml. Kjelland (2008) s. 334.

¹⁰⁸ Kjelland (2014) punkt 6.1.2.

¹⁰⁹ Lødrup og Kjelland (2009) s. 273.

de sakkyndiges oppfatninger til grunn. I *Mobbedommen* har retten sluttet seg til de sakkyndiges konklusjoner om at det var den langvarige mobbingen som utgjorde hovedårsaken til skadelidtes PTSD, sosiale fobi og tilbakevendende depressive lidelse. Det ble fastslått at den nødvendige årsakssammenheng forelå.

3.2.4.2 Beviskravet og bevisbyrden

Ved avgjørelsen om hvorvidt mobbingen anses å være en nødvendig betingelse for skaden, oppstår spørsmålet hvor høy grad av sannsynlighet som kreves. Det er overvektsprinsippet som er hovedregelen i erstatningsretten, og dette gjelder også ved erstatning for mobbing. Overvektsprinsippet er stadfestet i blant annet *Schizofreni* (Rt. 2007 s. 172) hvor det er lagt til grunn at det er «tilstrekkelig at det er mer sannsynlig at ulykken har vært en nødvendig betingelse, enn at den ikke har vært det» (avsnitt 42). Dette innebærer at det er tilstrekkelig med 50,01 prosent sannsynlighet for at mobbingen har vært en nødvendig betingelse.¹¹⁰

Det er en alminnelig hovedregel at det er den som krever erstatning som har *bevisbyrden* for at det foreligger årsakssammenheng.¹¹¹ Dette er også lagt til grunn i saker som omhandler erstatning for mobbing.¹¹² I dommen henviser retten til *Nilsen* (Rt. 2001 s. 320) hvor det fremgår at dersom det er tvil om hva som er mest sannsynlig, «må tvilsrisikoen påhvile skadelidte» (s. 329).

Det kan også understrekes at den delte bevisbyrde som er innført i oppl. § 9a-8, kun gjelder ansvarsgrunnlaget, slik at det fortsatt er skadelidte som må bevise at det foreligger påregnelig årsakssammenheng ved krav om erstatning for mobbing i grunnskolen.

¹¹⁰ Lødrup og Kjelland (2009) s. 355.

¹¹¹ Nygaard (2007) s. 341.

¹¹² Jf. bl.a. *Trakassering LR* (LG-2003-4666).

4 Erstatningsutmåling

4.1 Innledning

Ved siden av ansvarsgrunnlag og årsakssammenheng, er det tredje vilkåret for erstatning at det foreligger et økonomisk tap. Dersom det foreligger økonomisk tap er det et erstatningsrettslig prinsipp at skadelidte fullt ut skal få dekket sitt økonomiske tap.¹¹³ Grunntanken er at skadelidte økonomisk sett skal stilles som om skaden ikke var skjedd.¹¹⁴ Jeg vil her belyse et utvalg fra det som er praktisk viktigst ved utmåling av erstatning for mobbing i grunnskolen.

4.2 Standardisert erstatning til barn, skl. § 3-2a

Når det gjelder barn som er skadet, hvilket er tilfelle ved mobbing i grunnskolen, kan det være vanskelig å fastsette tapet, særlig tap i fremtidig erverv. På denne bakgrunn vil erstatningen bli utmålt etter skl. § 3-2a. I bestemmelsen er menerstatning, tap i fremtidig erverv og påført inntektstap slått sammen.

At bestemmelsen også omfatter påført inntektstap fremgår av *Løff II* (Rt. 2009 s. 425), hvorefter Høyesterett uttaler at «tap i fremtidig erverv» etter skl. § 3-2a, sikter til «på skadetiden», slik at «Det er då ikkje noko lidd tap for A som skal dekkjast i tillegg til den standardiserte skadebota for inntektstap og mein på 40 G» (avsnitt 37). I dommen viser de til at det ikke er nevnt noe i forarbeidene om påført inntektstap frem til oppgjørstidspunktet, og at det taler for at det ikke skal skje noen tilpasning i forhold til påført inntektstap. Noe de også finner støtter for i juridisk teori. I annen juridisk teori har det imidlertid blitt hevdet at det skal fastsettes erstatning for tapt arbeidsfortjeneste i tillegg til barneerstatningen.¹¹⁵ Det er videre påpekt at slutningen i *Løff II* kan diskuteres.¹¹⁶ Dette påpekes også i NOU 2011: 16 punkt 6.1.1. Det hevdes at lovens ordlyd og system kan forstås på en annen måte med henvisning til skl. § 3-1 fjerde ledd, og at lovgiver kun har ment å særregulere det fremtidige tap, mens påført inn-

¹¹³ Lødrup og Kjelland (2009) s. 447.

¹¹⁴ Nygaard (2007) s. 71.

¹¹⁵ Kjønstad (2008) avsnitt 3.5.4.

¹¹⁶ Kjelland (2011b) s. 502–503.

tektstap skulle følge alminnelige utmålingsregler, herunder skl. § 3-1. Det påpekes imidlertid at Høyesterett har talt.¹¹⁷ På denne bakgrunn omfattes påført inntektstap av skl. § 3-2a.

Skl. § 3-2a omfatter barn som «på skadetiden» ikke har fylt 16 år. «Skadetiden» er i følge forarbeidene og *Løff I* (Rt. 2008 s. 1336, avsnitt 48) det tidspunktet den skadevoldende begivenhet inntreffer,¹¹⁸ og ikke det tidspunktet skadelidte ble klar over den. Om skaden først viser seg flere år etter at skadelidte er fylt 16 år, vil det likevel være skl. § 3-2a som kommer til anvendelse dersom mobbingen og skolens erstatningsbetingende uaktsomhet skjedde da skadelidte var under 16 år.

Det følger av bestemmelsens annet ledd at erstatningen fastsettes etter en standardisert mal med utgangspunkt i skadelidtes medisinske uføregrad, som fastsettes i prosent. Ved fastsettelsen av uføregraden tas det utgangspunkt i invaliditetstabellen, se forskrift om menerstatning ved yrkesskade.¹¹⁹ Tabellen tar utgangspunkt i den psykiske og/eller fysiske funksjonsnedsettelsen som en personskade erfaringsmessig forårsaker, jf. forskriften § 1.

Etter skl. § 3-2a gis det ikke erstatning dersom uføregraden er mindre enn 15 prosent. Begrunnelsen for dette er at barn som blir påført skade på mindre enn 15 prosent vil kunne tilpasse seg skaden slik at det ikke blir noe ervervstap.¹²⁰

Ved psykiske skader som følge av mobbing vil det kunne oppstå problemer i forhold til fastsettelsen av den medisinske invaliditeten. I følge forskriftens § 2 nr. 1 kan den varige medisinske invaliditeten først fastsettes etter at skadelidte har gjennomgått medisinsk behandling og rehabilitering, og tilstanden har stabilisert seg. Dette kan føre til at skadelidte har blitt behandlet dit hen at invaliditetsgraden er under 15 prosent. I tillegg kan behandling av skadelidte føre til at skaden ikke anses å være varig, slik at vilkårene for erstatning etter skl. § 3-2a ikke er oppfylt. Dette kan føre til et svakere vern for barn som har utviklet psykiske lidelser

¹¹⁷ Kjelland (2011b) s. 503.

¹¹⁸ Ot.prp. nr. 81 (1986–1987) s. 45.

¹¹⁹ Forskrift 21. april 1997 nr. 373.

¹²⁰ Ot.prp. nr. 81 (1986–1987) s. 29.

på grunn av mobbing. Standardisert erstatning til barn har vært kritisert i juridisk teori¹²¹ og i forarbeidene NOU 2011: 16 s. 196 f.

I invaliditetstabellen er det bare PTSD og psykoser som er oppført under psykiske lidelser, men ifølge § 2 nr. 2 skal skadefølger som ikke er med i tabellen fastsettes på grunnlag av en «skjønnsmessig sammenligning med skadefølgene i tabellen». Dette blir ofte gjort ved psykiske skader som følge av mobbing.

4.3 Påførte og fremtidige merutgifter

Man kan i tillegg kreve erstatning for påførte og fremtidige merutgifter som utgifter til lege, psykolog, medisiner o.l. Disse utgiftene utmåles med bakgrunn i skl. § 3-1.

De påførte merutgiftene er ofte rimelig enkelt å konstatere, mens de fremtidige kan være mer utfordrende. Utgiftene må være påregnelige og nødvendige følger av skaden, og skadelidte har en alminnelig plikt til å begrense skadens omfang.¹²²

Skadelidte i *Mobbedommen* fikk i tillegg til standardisert erstatning, også erstatning for påførte og fremtidige merutgifter.¹²³ Det var imidlertid uenighet mellom partene når det gjaldt erstatningen for fremtidige merutgifter. Skadelidte anførte at han ville ha behov for behandling hos lege, psykolog, fysioterapeut og medisiner livet ut. Kommunen på sin side anførte at man måtte legge den *sannsynlige* utviklingen til grunn, slik at behandling over en 5–10 årsperiode burde være tilstrekkelig, og ikke livet ut. Dommeren la her vekt på sakkyndiges uttalelser og konkluderte med at behandlingen ville ta noen år. Erstatningen for fremtidige merutgifter ble skjønnsmessig satt til 160 000 kroner.

4.4 Oppreisning

Det kan kreves oppreisning etter skl. § 3-5 i tillegg til skl. § 3-2a. Etter bestemmelsen kan det kreves oppreisning for den «voldte tort og smerte eller annen krenking eller skade av ikke-

¹²¹ Jf. bl.a. Kjønstad (2008) avsnitt 8 f..

¹²² Lødrup og Kjelland (2009) s. 492.

¹²³ *Mobbedommen LR* (LA-2010-204975).

økonomisk art». Oppreisning kan kun kreves direkte fra skadevolder, eller dersom vilkårene for organansvar er oppfylt, fra kommunen (se punkt 3.1.3.3 foran). For at kravet skal kunne føre frem, må det foreligge grov uaktsomhet eller forsett fra skolens ansatte. Jeg har ikke funnet rettspraksis hvor kravet til grov uaktsomhet eller forsett har vært oppfylt, og dette indikerer at det skal svært mye til.¹²⁴

¹²⁴ Jf. f.eks. *Journalnotat* (LF-2005-12285) hvoretter flertallet kom til at det ikke forelå grov uaktsomhet, og *Falken LR* (LA-1995-36) hvor de kolleger som hadde trakassert skadelidte ble frifunnet for oppreisning da deres uaktsomhet ikke ble ansett som grov.

5 Sammenligning av rettstilstanden med to supplerende perspektiver

5.1 Sammenligning med mobbing i arbeidslivet

5.1.1 Ansvarsgrunnlag

5.1.1.1 Innledning

Jeg vil her se kort på de forskjeller som foreligger når det gjelder ansvarsgrunnlaget ved erstatning for mobbing i arbeidslivet i forhold til mobbing i grunnskolen. Forskjellene relaterer seg til aktsomhetsnormen, samt at det foreligger andre alternative ansvarsgrunnlag ved mobbing i arbeidslivet.

Ved erstatning for mobbing i grunnskolen gjelder, som nevnt, et prinsipp om delt bevisbyrde. LO foreslo en innføring av delt bevisbyrde i saker som gjelder mobbing i arbeidslivet. Departementet avviste det imidlertid på bakgrunn at det var tale om bestemmelser av offentligrettslig art, og at det derfor ikke ville være hensiktsmessig eller naturlig å ha en bestemmelse om delt bevisbyrde.¹²⁵ Et slikt prinsipp foreligger dermed ikke ved mobbing i arbeidslivet.

5.1.1.2 Aktsomhetsnormen

Skl. § 2-1 kommer til anvendelse også ved erstatning for mobbing i arbeidslivet.

I flertallet av dommene som omhandler erstatning for mobbing i arbeidslivet, har spørsmålet vært hvorvidt det har foreligget erstatningsbetingende uaktsomhet på grunn av mobbing. Dette har blitt løst gjennom fastlegging av aktsomhetsnormen, samt gjennomgang av bevisene i saken.

Ved fastleggelsen av aktsomhetsnormen skal det tas hensyn til om de krav skadelidte med rimelighet kan stille til virksomheten er tilsidesatt. Dette medfører at normen vil variere fra område til område. Ved mobbing i grunnskolen har disse kravene relatert seg til skolelovgivningen. Ved mobbing i arbeidslivet vil det imidlertid være arbeidsmiljølovens bestemmelser

¹²⁵ Ot.prp. nr. 49 (2004–2005) s. 100.

som gjelder, herunder aml. §§ 4-1 og 4-3. Aml. § 4-3 omfatter krav til det psykososiale miljøet, og etter bestemmelsens tredje ledd skal arbeidstaker ikke utsettes for trakassering eller annen utilbørlig opptreden. Bestemmelsen gir ikke hjemmel for ansvar, men er retningsgivende for hvilke krav som kan stilles til arbeidsmiljøet og veiledende for hvilke tiltak som må forventes.¹²⁶

I *Trakassering* (Rt. 2004 s. 1844) blir det uttalt at selv om arbeidstaker har krav på å ikke bli utsatt for trakassering eller annen utilbørlig opptreden, er det «på det rene at ikke enhver overtreddelse av disse normene innebærer at det foreligger erstatningsgrunnlag» (avsnitt 26).¹²⁷ Denne setningen har blitt anvendt i flere dommer i ettertid.¹²⁸ Også i *Falken* (Rt. 1997 s. 786) blir det uttalt at «meget av det som foregår av mobbing på arbeidsplasser ikke kan medføre erstatningsansvar, selv om handlingene kan være utiltalende og kritikkverdige» (side 791). Ansvaret må altså overstige en *tålegrense*, jf. *Aktivitør* (LB-1999-1912).

Ved gjennomgang av rettspraksis får jeg inntrykk av at det skal en del til før man når grensen for erstatningsbetingende mobbing. Arbeidsgiver har en viss bestemmelsesrett over sine ansatte i kraft av styringsretten. Men denne retten må heller ikke misbrukes. Det fremgår av *Sunnfjord Produkt* (RG 2003 s. 360) at det skal noe til før en bedrift blir ansvarlig for skade som en arbeidstaker er påført ved mobbing av andre arbeidstakere, mens det kan stille seg noe annerledes dersom skadevolder har en *ledende stilling*. I *Trakassering LR* (LG-2003-4666) blir det påpekt at skadevolders adferd ikke er sammenlignbar med adferden i *Falken*, men det blir lagt vekt på at skadevolder er en *overordnet*.

Etter *Mobbedommen* ser det ut til at barns vern for mobbing i skolen har fått en sterkere stilling enn det voksne har i arbeidslivet. Dette er etter mitt syn også rimelig, på bakgrunn av at barn har plikt til å gå på skolen, mens voksne i større grad kan velge arbeidssted selv. Barn kan i tillegg ha vanskeligere for å forsvare seg, og trenger et sterkt vern.

¹²⁶ Jf. bl.a. *Trakassering LR* (LG-2003-4666)

¹²⁷ Jf. Fondevik og Thorkildsen (2005) hvor det blir uttalt at brudd på arbeidsmiljølovens bestemmelser anses som et *moment* ved vurderingen av om handlingen er erstatningsbetingende uaktsom.

¹²⁸ Jf. bl.a. *Golar-nor Offshore* (LF-2010-97095), *Adjunkt* (LA-2009-48052) og *Sykepleier* (LH-2011-25404).

5.1.1.3 Alternative ansvarsgrunnlag

Slik som ved mobbing i grunnskolen, kan den som har blitt mobbet i arbeidslivet søke erstatning direkte av skadevolder for sitt tap etter det ulovfestede *culpaansvaret*.

For det andre kan det tilkjennes erstatning etter *kontraktsansvaret*. En arbeidsavtale er en kontrakt, og vesentlig brudd kan føre til erstatningsansvar. I *Stryn Apotek* (Rt. 1997 s. 1506) ble arbeidsgiver erstatningsansvarlig for tre arbeidstakere. Det fremgår av dommen at de grunnleggende krav til arbeidsmiljøet (nå aml. § 4-1 til 4-3) i utgangspunktet inngår som en del av de plikter og rettigheter man har i et arbeidsforhold. Det blir imidlertid understreket at det skal mye til før det blir tale om vesentlig mislighold og erstatning i slike saker.¹²⁹ I *Personalsjef* (LA-1998-877) ble det ikke tilkjent erstatning da det ikke ble ansett å foreligge et erstatningsbetingende brudd på arbeidsavtalen.

For det tredje kan det tilkjennes erstatning etter *organansvaret*. Etter skl. § 3-5 kan den som forsettlig eller grovt uaktsomt har voldt skade, pålegges å betale erstatning for den voldt tort og smerte og for annen krenkelse eller skade av ikke-økonomisk art (oppreisning). Det er bare skadevolder selv eller virksomheten, hvis det kan etableres organansvar, som kan bli ansvarlig for ikke-økonomisk tap. Et selskap kan bli ansvarlig hvis et organ for selskapet har utvist grov uaktsomhet. Eksempler på slike organer er styret, styreformann, administrerende direktør og lignende.¹³⁰ I *Rica Sjølyst* (RG 2001 s. 1226) krevde en 31-årig mann fra Pakistan erstatning for mobbing på arbeidsplassen. Det var særlig assisterende direktør som kom med rasistiske trakasseringer, trusler og press overfor skadelidte. På bakgrunn av at assisterende direktør ble ansett å være en del av selskapets ledelse, kom førstvoterende til at Rica Sjølyst heftet etter reglene om organansvar. Skadelidte fikk erstatning for lidt tap og oppreisning.

Erstatning kan også kreves etter aml. §§ 15-12 annet ledd eller 15-14 fjerde ledd dersom arbeidstaker er usaklig oppsagt eller urettmessig avskjediget. Da må arbeidsgiver dokumentere at oppsigelsen eller avskjeden er rettmessig. En slik situasjon kan for eksempel oppstå dersom

¹²⁹ Sml. Jakhelln m.fl. (2011) s. 206.

¹³⁰ Nygaard (2007) s. 228

arbeidstaker opplever å bli trakassert, mens arbeidsgiver opplever situasjonen annerledes og ser på arbeidstaker som et så stort problem at han går til oppsigelse eller avskjed.¹³¹

5.1.2 Årsakssammenheng

Jeg kan ikke se at det foreligger noen ulikheter av betydning når det gjelder årsakssammenhengen ved erstatning for mobbing i arbeidslivet i forhold til grunnskolen. Det kan imidlertid påpekes at tiden fra hendelsene og frem til sak gjennomgående er betydelig kortere ved mobbing i arbeidslivet, slik at bevisbedømmelsen vil kunne bli enklere.

Når det gjelder bevismateriale vil det også i saker som gjelder mobbing i arbeidslivet, stort sett bygges på vitneforklaringer, eventuelle dokumenter og rapporter, samt sakkyndige vurderinger.

5.1.3 Erstatningsutmåling

5.1.3.1 Innledning

For barn som skades på grunn av mobbing i grunnskolen, er det som nevnt skl. § 3-2a som kommer til anvendelse ved utmålingen. For voksne som skades som følge av mobbing i arbeidslivet er det imidlertid skl. § 3-1 som gjelder, samt menerstatning etter skl. § 3-2 og oppreisning etter skl. § 3-5. Spørsmålet er om dette fører til ulikheter mellom barn som mobbes i grunnskolen og voksne som mobbes i arbeidslivet.

5.1.3.2 Skl. § 3-1

Erstatning for skade på person skal dekke påført inntektstap, påførte merutgifter, tap i fremtidig erverv, og fremtidige merutgifter som skaden kan antas å påføre skadelidte.¹³² Bestemmelsen bidrar til at voksne lettere får erstatning for sitt fulle individuelle økonomiske tap i forhold til barn hvor utmålingen skjer etter skl. § 3-2a. Dette fordi man ved utmålingen av *fremtidig inntektstap* etter skl. § 3-1 tar utgangspunkt i en vurdering av hva skadelidte ville ha tjent dersom skaden ikke hadde inntrådt og hva skadelidte vil komme til å tjene med ska-

¹³¹ Jakhelln m.fl. (2011) s. 207.

¹³² Lødrup og Kjelland (2009) s. 463–464.

den,¹³³ i stedet for en utmåling etter en standardisert mal hvor man ikke vurderer hva skadelidte ville ha tjent om skaden ikke hadde inntrådt. Dette bidrar til ulikheter i utmålingen mellom barn som mobbes i grunnskolen og voksne som mobbes i arbeidslivet.

Etter skl. § 3-1 vil en videre få dekket *påført inntektstap*. Påført inntektstap for voksne som blir skadet som følge av mobbing i arbeidslivet vil stort sett være uproblematisk å fastslå. Påført inntektstap gjelder i perioden fra den skadevoldende handling og frem til domstidspunktet og tar utgangspunkt i differansen mellom inntekten med og uten skaden.¹³⁴ Hva skadelidte ville ha tjent uten skaden i perioden frem til domstidspunktet er et hypotetisk spørsmål, men hva skadelidte tjente før skaden vil være et viktig utgangspunkt.¹³⁵ Dersom det ikke er noen inntekt å ta utgangspunkt i vil en måtte ta utgangspunkt i en vurdering av hvilken inntekt skadelidte sannsynligvis ville hatt uten skaden «under hensyn til skadelidtes muligheter for å skaffe seg inntekt ved arbeid som med rimelighet kan ventes av ham på bakgrunn av hans evner, utdanning, praksis, alder og muligheter for omskolering», jf. skl. § 3-1 annet ledd.¹³⁶

Når erstatningen utmåles etter skl. § 3-2a vil en ikke kunne kreve erstatning for påført inntektstap, jf. punkt 4.2 foran. Dette medfører en forskjell ved utmålingen for barn og voksne, særlig når skaden først realiserer seg mange år etter den skadevoldende handling. De som har blitt voksne i mellomtiden vil kunne ha lidt et inntektstap som følge av skaden på bakgrunn av skadelidtes evner o.l. Det kan tenkes at skadelidte ville kunne tatt en høyere utdanning og skaffet seg en god inntekt. På den annen side vil denne vurderingen kunne bli svært vanskelig, og jeg ser begrunnelsen for å innføre en standardisert erstatning ved slike tilfeller. Dette utgjør imidlertid en realitetsforskjell mellom det erstatningsrettslige vernet barn har i grunnskolen og det erstatningsrettslige vernet voksne har i arbeidslivet. I en reportasje på tv2.no i forbindelse med en mobbesak har Kjelland blant annet uttalt at barn blir «systematisk underkompensert etter dagens regelverk».¹³⁷ Det samme er omtalt i juridisk teori.¹³⁸

¹³³ Kjønstad (2008) avsnitt 4.3.

¹³⁴ Nygaard (2007) s. 102.

¹³⁵ Nygaard (2007) s. 104.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Tv2.no (2014).

¹³⁸ Sml. Kjønstad (2008) punkt 8.2.

5.1.3.3 Menerstatning

Menerstatning inngår i skl. § 3-2a, mens det for personer over 16 år er en egen bestemmelse om menerstatning i skl. § 3-2. Menerstatning er ment å gi skadelidte en kompensasjon for varig og betydelig medisinsk skade av ikke-økonomisk art, jf. bestemmelsen.

En ren språklig forståelse av ordlyden «varig», tilsier at den medisinske skaden må være livsvarig. Men i rettspraksis er det konkludert med at menet ikke må være livsvarig, og «at formålet med ménerstatningsordningen tilsier at det også må kunne utmåles erstatning for langvarige medisinske skader, i hvert fall når skaden antas å ville få minst en tiårs varighet», jf. *Menerstatning* (Rt. 2003 s. 841, avsnitt 53). I juridisk teori er det hevdet at det ved svært smertefulle eller plagsomme men, også må kunne gis menerstatning hvor det er snakk om kortere varighet enn ti år.¹³⁹ Mens i annen juridisk teori hevdes at det bør kreves at skaden i hvert fall «varer opp mot ti år».¹⁴⁰

Etter skl. § 3-2a betyr «varig» livsvarig.¹⁴¹ Dette har sin bakgrunn i at skl. § 3-2a tar sikte på å gi uttømmende regler om endelig dekning av skadelidtes tap.¹⁴² Dette kunne, slik jeg ser det, blitt annerledes dersom man hadde delt opp bestemmelsen slik at fremtidig inntektstap og menerstatning ikke ble vurdert samlet. Dette skaper ulikheter mellom utmålingen for barn som skades som følge av mobbing, sammenlignet med voksne som skades som følge av mobbing.

Det andre vilkåret i skl. § 3-2 er at skaden må være «betydelig». Ren språklig forståelse av ordlyden tilsier at skaden ikke må være ubetydelig eller uvesentlig. Det er i juridisk teori vist til at vilkåret er til for å unngå tvist om småskader.¹⁴³ Etter reglene for yrkesskader må den medisinske invaliditetsgrad være minst 15 prosent. Det samme gjelder for utmåling etter skl. § 3-2a. I juridisk teori blir det hevdet at det kan være naturlig å ta utgangspunkt i dette også for menerstatning etter skl. § 3-2. Men på bakgrunn av at man ved menerstatningen i den al-

¹³⁹ Nygaard (2007) s. 130.

¹⁴⁰ Lødrup og Kjelland (2009) s. 514.

¹⁴¹ Nygaard (2007) s. 158.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Lødrup og Kjelland (2009) s. 514.

minnelige erstatningsretten kan legge mer vekt på subjektive hensyn, og at reglene er mer individuelt oppbygget enn reglene om menerstatning ved yrkesskader, bør ikke 15 prosent grensen følges automatisk.¹⁴⁴ Spørsmålet er ikke avgjort i forarbeider eller rettspraksis. Der- som det kan gis menerstatning ved lavere medisinsk invaliditet enn 15 prosent, bidrar dette til nok en forskjell i forhold til barn som skades som følge av mobbing i grunnskolen, hvor den nedre grense er 15 prosent.

¹⁴⁴ Lødrup og Kjelland (2009) s. 514 og Nygaard (2007) s. 130–131.

5.2 Sammenligning med svensk og dansk erstatningsrett

5.2.1 Svensk lovgivning og rettspraksis

Jeg vil her undersøke om det er noen likheter og forskjeller med rettsstilstanden ved mobbing i skolen i svensk rett sammenlignet med norsk rett.

5.2.1.1 Den svenske lovgivningen på området

I SOU 2004: 50 blir det foreslått en lov om forbud mot krenking av elever. Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever ble så trådt i kraft. Den 1. januar 2009 ble den imidlertid opphevet på bakgrunn av en større reform innenfor diskrimineringsområdet, og ble erstattet med diskrimineringslagen (2008:567). Flere av bestemmelsene i loven fra 2006 har imidlertid blitt overført til skollagen (2010:800) kap. 6.¹⁴⁵

Etter mitt syn er regelverket i Sverige noe uoversiktlig. Det kan kreves erstatning etter skollagen (2010:800) kap. 6 § 12. Man kan også, så vidt jeg forstår, kreve erstatning etter diskrimineringslagen (2008:567) kap. 5 § 1 jf. § 2 annet ledd og kap. 2 § 7. I tillegg har man skadeståndslagen (1972:207) kap. 3 § 2. Dette medfører *ulikheter* sammenlignet med erstatning ved mobbing i norsk rett.

I norsk rett har vi ikke en egen erstatningsbestemmelse i opplæringslova ved brudd på skolens plikter slik som i svensk rett. Vi har i stedet en henvisning til skl. § 2-1. Etter ordlyden i skollagen kap. 6 § 12 kan det se ut til at det er et objektivt ansvar for den ansvarlige. Men ifølge forarbeidene tilsier overtredelse av §§ 7 til 11, i seg selv, at det kreves uaktsomhet.¹⁴⁶ Eksempelvis hvor den ansvarlige etter loven unnlater å foreta handlinger for å forebygge eller forhindre mobbing, så innebærer dette i seg selv at man opptrer uaktsomt.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Hellner og Radetzki (2014) s. 433 og Friberg (2010) s. 492.

¹⁴⁶ Hellner og Radetzki (2014) s. 434.

¹⁴⁷ Prop 2005/06:38 s. 147.

5.2.1.2 *Mobbning I* (NJA 2001 s. 755)

Den første, og slik jeg kan se, eneste dommen som har vært oppe for Högsta domstolen i Sverige er *Mobbning I* (NJA 2001 s. 755). Domstolen tar her utgangspunkt i skadeståndslagen¹⁴⁸ kap. 3 § 2, som gjelder for offentlig virksomhet. I Sverige er det én erstatningsbestemmelse for det offentlige og én bestemmelse for private, mens i norsk rett gjelder skl. § 2-1 både for det private og det offentlige. Dette er en *forskjell* sammenlignet med norsk rett.

Spørsmålet i *Mobbning I* er hvorvidt kommunen har gjort seg skyldig i «fel eller försummelse vid myndighetsutövning och därigenom blivit skadeståndsansvarig» (side 787). Da det ikke tidligere har vært en slik sak oppe for retten, vurderer retten først hvorvidt det er tale om «myndighetsutövning», og kommer til at det er det. En slik vurdering har vi ikke i norsk rett.

Ved vurderingen av om den skadevoldende handling går inn under bestemmelsen er utgangspunktet «vad den enskilde rimligen kan fordra av myndigheten med hänsyn till verksamhetens art och ändamål» (dommens side 788). Dette kan sammenlignes med skl. § 2-1 hvoretter «hensyn tas til om de krav skadelidte med rimelighet kan stille til virksomheten eller tjenesten». Også i svensk rett ser de ved denne vurderingen på skolens plikter, og den sentrale bestemmelsen er skollagen¹⁴⁹ kap. 1 § 2. Her ser man *likheter* med norsk rett.

Den skadevoldende handling må voldes gjennom «fel eller försummelse». Dette kan sammenlignes med norsk retts forsett eller uaktsomhet. Videre «fordras inte att oaktsamheten kan knytas till en bestämd person. Likaså kan mindre fel eller försummelser av flera anställda tillsammans utgöra skadeståndsgrundande oaktsamhet» (dommens side 797).¹⁵⁰ Dette tilsvaerer det som i norsk rett er ansvar for anonyme og kumulative feil.

Ifølge *Mobbning I* (NJA 2001 s. 755) ligger det i culpaansvaret et krav om at skolen skal ha gjort det som rimeligvis kan kreves. Det stilles ikke noe krav om at skolens metode skal ha ført til et vellykket resultat. Når det gjelder mobbing kan det heller ikke kreves at skolen skal ha fulgt en bestemt handlingsmodell. Det fremgår av dommen at skolene har ulike metoder

¹⁴⁸ Skadeståndslag (1972:207).

¹⁴⁹ Skollag (1985:1100).

¹⁵⁰ Jf. Hellner og Radetzki (2014) s. 425.

for å jobbe med mobbeproblematikk. Det avgjørende må være hvorvidt skolen har tatt problemet på alvor og gjort det de kunne, jf. *Mobbning I* (NJA 2001 s. 755, på s. 797). Slik er det også i norsk rett, selv om det foreligger en del materiale om hvordan man kan eller bør behandle mobbeproblematikk.

Skadelidte fikk medhold i tingsrätten, men ikke i hovrätten og högsta domstolen. Konklusjonen var at kommunen ikke hadde gjort seg skyldig i «fel eller försummelse» og at skolen hadde gjort det som rimeligvis kunne kreves (side 795 og 798).

Dissenterende dommer fant at det ikke forelå «myndighetsutövning», og knyttet dermed saken til skadeståndslagen kap. 3 § 1, hvorefter den som har en arbeidstaker i sin tjeneste skal erstatte skade som arbeidstakeren volder gjennom «fel eller försummelse». Denne bestemmelsen ligner mer på norsk retts skl. § 2-1. Det forelå imidlertid ikke «fel eller försummelse», slik at kommunen ikke ble ansvarlig (side 799 og 800).

En siste dommer mente imidlertid at skolen hadde opptrådt feilaktig, i og med at skolen kun hadde forsøkt å fjerne følgene av mobbingen i stedet for å angripe selve mobbesituasjonen (dommens side 800).

Dommen har blitt kritisert i svensk juridisk teori.¹⁵¹ Dufwa mener at flertallet i dommen krevde for mye av skadelidte ved aktsomhetsvurderingen. Da skadelidte ikke fikk den hjelpen hun trengte, samt at mobbingen ble verre om hun sa fra, valgte hun i stedet å tie. Dette førte til at hun ikke fikk noe erstatning, i og med at skolen ble ansett å ha gjort det de kunne.¹⁵²

5.2.1.3 *Mobbning II* (RH 2013:6)

I en dom fra 2013 kom svensk hovrätt til at skolen var ansvarlig for at skadelidte hadde blitt utsatt for krenkende behandling. Mobbingen foregikk i 2007–2008, og lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever kom til anven-

¹⁵¹ Dufwa (2005).

¹⁵² Dufwa (2005) s. 348.

delse.¹⁵³ Lovens §§ 7 og 8 omhandler skolens ansvar for å forebygge og forhindre mobbing, samt utrede og vedta handlinger for å forhindre fortsatt mobbing.

Etter lovens § 19 hadde skadelidte bevisbyrden for at han/hun hadde blitt utsatt for mobbing, men kommunen hadde bevisbyrden for å bevise at de hadde vedtatt alle mulige tiltak for å forebygge eller forhindre mobbingen. Dette har likhetstrekk med den delte bevisbyrde i oppl. § 9a-8 annet ledd.

Hovrätten påpekte at erstatningen har to formål. Den skal virke preventivt og gi en viss form for kompensasjon for skadelidte. Ved avgjørelsen av erstatningens størrelse skal det tas hensyn til krenkelsens art og hvor omfattende den er. Tingsrätten viser i den anledning til skadesstandslagen kap. 5 § 6.¹⁵⁴

Kommunen ble forpliktet til å betale 50 000 SEK i erstatning etter barn- og elevskyddslagen § 15. Bestemmelsen tilsvarer dagens skollag (2010:800) kap. 6 § 12. En slik bestemmelse har vi som nevnt ikke i norsk rett.

5.2.2 Dansk lovgivning

Når det gjelder lovgivningen i dansk rett er lov 2001-03-14 nr. 166 om elevers og studerendes undervisningsmiljø, aktuell. Ifølge loven har elever og studenter rett til et godt undervisningsmiljø som er fullt forsvarlig sikkerhets- og sunnhetsmessig, jf. § 1 første ledd. Loven omhandler blant annet det psykiske undervisningsmiljø, og mobbing faller inn under her.

Etter undervisningsmiljølovens §§ 6 og 7 har skolens ledelse ansvar for å utarbeide en undervisningsmiljøvurdering. I denne vurderingen skal det blant annet foreligge en kartlegging av det psykiske undervisningsmiljø, en beskrivelse og vurdering av eventuelle problemer, utarbeidelse av en handlingsplan hvor det fremgår hvordan problemene skal løses, og forslag til retningslinjer for oppfølging av handlingsplanen.

¹⁵³ Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.

¹⁵⁴ Sml. Friberg (2010) s. 494.

Etter en endring i folkeskoleloven¹⁵⁵ ble det i 2009 lovpålagt skoleledelsen å fastsette et verdiregelsett for skolen.¹⁵⁶ Verdiregelsettet skal inneholde retningslinjer for god adferd på skolen og retningslinjer for hvordan man skal sikre et godt undervisningsmiljø fysisk og psykisk.¹⁵⁷ En del av verdiregelsettet er å utarbeide en antimobbestrategi.

Etter det jeg kan se foreligger det ingen rettspraksis på området. Dette kan ha sammenheng med at det ikke foreligger noen sanksjonsmuligheter knyttet til brudd på loven.¹⁵⁸ At det ikke foreligger sanksjonsmuligheter er også påpekt i forarbeidene til opplæringslova.¹⁵⁹ Dette viser forskjeller sammenlignet med rettstilstanden ved mobbing i grunnskolen i Norge.

¹⁵⁵ Lovbekendtgørelse 2014-06-20 nr. 665 om folkeskolen.

¹⁵⁶ Jf. folkeskoleloven § 44 fjerde ledd.

¹⁵⁷ Jf. L 186 Forslag til lov om ændring af lov om folkeskolen.

¹⁵⁸ Jf. Dcum (2012).

¹⁵⁹ Ot.prp. nr. 72 (2001–2002) punkt 3.1.

6 Samlende betraktninger

6.1 Oppsummering

Hovedproblemstillingen er hvorvidt *Mobbedommen* har bidratt til en utvikling i gjeldende rett, eller om den stadfester eller presiserer gjeldende rett.

Etter å ha analysert dommen og sett den opp mot annen juridisk teori og rettspraksis, konkluderer jeg med at den har bidratt til en utvikling i den formelle retten, samt stadfestet og presisert enkelte spørsmål. Det er *presisert* at den milde culpanormen ikke kommer til anvendelse i slike saker, slik at utgangspunktet blir den alminnelige aktsomhetsnormen tilpasset det enkelte rettsområde. Det er videre *presisert* at aktsomhetskravet skjerpes hvor skadelidte fremstår som særlig sårbar. Det er *stadfestet* at regelen om kumulativt ansvar kommer til anvendelse.

Høyesterett har gjennom dommen tydeliggjort skolens omsorgs- og aktivitetsplikt, og på den bakgrunn lagt til grunn en streng aktsomhetsnorm. Gjennom å legge til grunn en streng aktsomhetsnorm, mener jeg at dommen har bidratt til en *utvikling*. I opplæringslova § 9a-8 er ansvarsgrunnlaget *presisert* i første ledd, mens annet ledd viser en *utvikling* ved innføring av delt bevisbyrde. *Mobbedommen* har hatt innflytelse ved denne presiseringen og utviklingen i lovgivningen.

Ved sammenligningen med mobbing i arbeidslivet skulle jeg undersøke hvorvidt det var noen forskjeller ved ansvarsetableringen og utmålingen sammenlignet med mobbing i grunnskolen. *For det første* foreligger det ikke noe delt bevisbyrde-prinsipp ved mobbing i arbeidslivet. *For det andre* tilsier mine undersøkelser at aktsomhetsnormen, etter *Mobbedommen*, ikke er like streng. Dette har sannsynligvis bakgrunn i de grunnleggende forskjellene som foreligger mellom barn og voksne. Barn vil på grunn av alder og modenhet ha vanskeligere for å forsvare seg og ivareta sine rettigheter. Det må videre tillegges vekt at barn har plikt til å gå på grunnskolen, mens voksne har større mulighet for selv å velge arbeidsplass. *For det tredje* foreligger det flere og ulike alternative ansvarsgrunnlag ved mobbing i arbeidslivet. *For det fjerde* er det ulikheter når det gjelder erstatningsutmålingen. Ved dette punktet stiller voksne sterkere, på bakgrunn av at rettsreglene gjør det lettere å konstatere deres *faktiske* økonomiske tap.

Ved sammenligningen med Sverige og Danmark ville jeg undersøke om det var noen likheter og/eller forskjeller ved rettsstilstanden ved mobbing i skolen der, sammenlignet med mobbing i grunnskolen i Norge. Når det gjelder svensk rett er det en del likheter ved vurderingen av skadeståndslagen sammenlignet med skl. § 2-1, men også noen ulikheter. Det er videre flere sanksjonsmuligheter i svensk rett. I dansk rett kunne jeg verken finne rettspraksis eller sanksjonsmuligheter ved mobbing i skolen. Her er det dermed forskjeller sammenlignet med norsk rett.

6.2 Refleksjoner

Innføringen av opplæringslova kapittel 9a vitner om en større innsats fra myndighetenes side når det gjelder viktigheten av elevenes psykososiale miljø på skolen. Men lover og regler har ingen kraft med mindre de blir fulgt og håndhevet. I den anledning har *Mobbedommen* vært viktig. Den har bidratt til et skille i norsk rett, og signalisert hvilke plikter skolene har i slike saker.

Vi ser likevel fortsatt saker i media, hvor det fremgår at skolene har brutt opplæringslova. Den sterkeste saken er om Odin.¹⁶⁰ En 13 år gammel gutt som tok sitt eget liv på grunn av mobbing. I denne saken ble det avdekket klare brudd på opplæringslova. Barneombudet uttaler at deres undersøkelser viser at mange ansatte i skolene ikke er kjent med de krav som stilles til dem etter opplæringslova, samt at brudd på lova ikke fører til sanksjoner for skolene.¹⁶¹ Undersøkelsene viser videre at foreldre og elever ikke er klar over sine rettigheter.¹⁶²

At det etter *Mobbedommen* kan bli lettere å vinne frem med erstatningskrav, er et godt vendepunkt, men målet bør likevel være å unngå at slike saker blir nødvendig i utgangspunktet. Oppmerksomheten rundt mobbeproblemet i norske skoler har den siste tiden vært særlig stor. Søndag 16. november 2014 deltok tusenvis av mennesker, meg selv inkludert, i fakkeltog mot mobbing, arrangert av Villemo, som selv har opplevd å bli mobbet.¹⁶³ Målet var å understreke

¹⁶⁰ VG (2014) Se fulle referanser i referanselisten.

¹⁶¹ Barneombudet (2012) s. 14.

¹⁶² Barneombudet (2012) s. 12.

¹⁶³ Tv2.no (2014) Villemo.

at *handling* er nødvendig, og at skolene bør innføre nye retningslinjer.¹⁶⁴ Regjeringen satte i august 2013 sammen et utvalg, Djupedalutvalget, som skal se på virkemidler mot mobbing. Det vil bli interessant å se hvilke virkemidler de mener bør innføres. Utredningen skal leveres innen 1. juni 2015.¹⁶⁵ Statsminister Erna Solberg påpekte i spørretimen 12. november 2014, at noe av det viktigste i kampen mot mobbing er forebyggende og holdningsskapende arbeid med et evigvarende fokus på empati.¹⁶⁶

I et rettslig perspektiv fanger Barneombudet inn et viktig aspekt ved *Mobbedommen* når hun uttaler at den er en merkedag for barn i Norge.¹⁶⁷ Etter mitt syn vil formentlig dommen, samt medias mobbefokus, bidra til en *fortsatt* utvikling på området. Mediene bidrar, med sine oppslag om barns mobbehistorier, til å understreke viktigheten av en streng aktsomhetsnorm for skolens ansatte. Og dommen er i den retning et godt rettslig utgangspunkt ved fastsettelsen av normen.

¹⁶⁴ Nr.no (2014).

¹⁶⁵ Regjeringen.no (2013).

¹⁶⁶ Stortinget.no (2014).

¹⁶⁷ Fagforbundet.

7 Referanseliste

7.1 Litteratur

- Bull (2008) Bull, Hans Jacob. *Forsikringsrett*. Oslo: Universitetsforlaget, 2008.
- Dufwa (2005) Dufwa, Bill W. *Skolans ersättningsansvar för elevers mobbning av skolkamrater under skolgång*, I: Svensk Juristtidning. 2005 s. 345–360.
- Eckhoff (2001) Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*, 5. utgave. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- Engstrøm (2010) Engstrøm, Bjørn. *Skadeserstatningsloven med kommentarer*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2010.
- Fondevik og Thorkildsen (2005) Fondevik, Tord og Tarjei Thorkildsen. *Høyesterettsdom om arbeidsgivers ansvar for trakassering på arbeidsplassen*, I: Tidsskrift for erstatningsrett. 2005 s. 156–165. (Sistert fra rettsdata.no)
- Friberg (2010) Friberg, Sandra. *Kränkningersättning – Skadestånd för kränkning genom brott*. Uppsala: Iustus Förlag, 2010.
- Hellner og Radetzki (2014) Hellner, Jan og Marcus Radetzki, *Skadeståndsrätt*, 9. utgave. Stockholm: Norstedts Juridik 2014.
- Jakhelln m.fl. (2011) Henning Jakhelln, Helga Aune, Nina Kroken og Claude A. Lenth, *arbeidsrett.no kommentarer til arbeidsmiljøloven*, 3. utgave. Oslo: Cappelen Damm, 2011.
- Kjelland (2008) Kjelland, Morten. *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten – en analyse av generelle og spesielle årsaksregler*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2008.
- Kjelland (2011a) Kjelland, Morten. *Årsakssammenheng og bevis [kap. 3]*. I: Personskadeoppgjør, 7. utgave.

- Oslo: BI Handelshøyskolen, 2011.
- Kjelland (2011b) Kjelland, Morten. *Utmåling av pasientskadeerstatning [kap. 11]*. I: Pasientskaderett – Pasientskadeloven med kommentarer og utvalgte emner. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2011.
- Kjelland (2014) Kjelland, Morten. *Årsakssammenheng og bevis i personskadeerstatningsretten – en populærvitenskapelig fremstilling av generelle regler og de særskilte kriterier for vurdering av nakkeslengskader*, I: Nordisk försäkrings-tidskrift 2014 nr.1.
- Kjønstad (2008) Kjønstad, Asbjørn. *Standardisert erstatning til barn som skades før fylte 16 år*, I: Tidsskrift for erstatningsrett. 2008 s. 5–60. (Sitert fra rettsdata.no)
- Lødrup (2006) Lødrup, Peter. *Oppreisning – et praktisk rettsinstitutt*, I: Tidsskrift for erstatningsrett. 2006 s. 210–236. (Sitert fra rettsdata.no)
- Lødrup og Kjelland (2009) Lødrup, Peter og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett*, 6. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2009.
- Lødrup og Asland (2013) Lødrup, Peter og John Asland, *Oversikt over erstatningsretten*, 8. utgave. Oslo: Cappelen Damm, 2013.
- Nygaard (2007) Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*, 6. utgave. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.
- Nylenna (2009) Nylenna, Magne. *Medisinsk ordbok*, 7. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2009.
- Olweus og Roland (1983) Olweus, Dan og Erling Roland, *Mobbing – bakgrunn og tiltak*. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet, 1983.
- Roland (2007) Roland, Erling. *Mobbingens psykologi – hva kan skolen gjøre?* Oslo: Universitetsforlaget, 2007.
- Stette (2012) Stette, Øystein. *Opplæringslova og forskrifter – Med for-*

arbeid og kommentarer 2012.

Oslo: PEDLEX Norsk Skoleinformasjon, 2012.

Thorson (2012)

Thorson, Bjarte. *Arbeidsgiveransvar. Kommunes erstatningsansvar for mobbing i grunnskolen. Skadeserstatningsloven § 2-1 - Rt-2012-146*, I: *Nytt i privatretten* 2012 nr.2, s. 8–9.

7.2 Lovgivning

Norske lover

aml.	Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven) 17. juni 2005 nr. 62
bl.	Lov om barn og foreldre (barnelova) 8. april 1981 nr. 7
fal.	Lov om forsikringsavtaler (forsikringsavtaleloven) 16. juni 1989 nr. 69
ftirl.	Lov om folketrygd (folketrygdloven) 28. februar 1997 nr. 19
grskl.	Lov om grunnskolen (grunnskolelova) 13. juni 1969 nr. 24 (opph.)
oppl.	Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) 17. juli 1998 nr. 61
skl.	Lov om skadeserstatning (skadeserstatningsloven) 13. juni 1969 nr. 26
tvf.	Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven) 17. juni 2005 nr. 90
yforsl.	Lov om yrkesskadeforsikring (yrkesskadeforsikringsloven) 16. juni 1989 nr. 65

Svenske og danske lover

Diskrimineringslag	Diskrimineringslag (2008:567) [Sverige]
Lag (2006:67)	Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever (opph.) [Sverige]
Skadesståndslag	Skadesståndsslag (1972:207) [Sverige]
Skollagen	Skollagen (1985:1100) (opph.) [Sverige]
Skollagen	Skollagen (2010:800) [Sverige]

Folkeskoleloven	Lovbekendtgørelse 2014-06-20 nr. 665 om folkeskolen [Danmark]
Undervisningsmiljøloven	Lov 2001-03-14 nr. 166 om elevers og studerendes undervisningsmiljø [Danmark]

7.3 Forarbejder og forskrifter

Norske

NOU 1995: 18	Ny lovgivning om opplæring «... og for øvrig kan man gjøre som man vil».
NOU 2011: 16	Standardisert personskadeerstatning.
Ot.prp. nr. 48 (1965–1966)	Om lov om skadeserstatning i visse forhold.
Ot.prp. nr. 81 (1986–1987)	Om lov om endringer i skadeserstatningsloven.
Ot.prp. nr. 72 (2001–2002)	Om lov om endringer i lov 17. juli 1998 nr. 61 om grunnskolen og vidaregåande opplæringa (om skolemiljøet til elevane).
Ot.prp. nr. 49 (2004–2005)	Om lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven).
Ot.prp. nr. 57 (2004–2005)	Om lov om endringer i opplæringslova og friskolelova.
Prop. 129 L (2012–2013)	Endringer i opplæringslova og privatskolelova (spesialundervisning m.m.)
Innst. II 1964	Innstilling om lov om Det offentliges og andre arbeidsgiveres erstatningsansvar m.m.
FOR-1997-04-21-373	Forskrift 21. april 1997 nr. 373 om menerstatning ved yrkesskader.

Svenske og danske

Prop 2005/06:38	2005/06:38 Trygghet, respekt och ansvar - om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. [Sverige]
SOU 2004: 50	Skolans ansvar för kränkningar av elever.[Sverige]
L 186 Forslag til lov om ændring af lov om folkeskolen	LFF 2009-03-31 nr 186 Ændring af lov om folkeskolen. (Præcisering af ansvarsforholdene i folkeskolen m.v.)

7.4 Rettspraksis

Høyesterett

Rt. 1982 s. 1349	<i>Rengjøringsbyrå</i>
Rt. 1988 s. 394	<i>Fridykking</i>
Rt. 1992 s. 64	<i>P-pille II</i>
Rt. 1993 s. 616	<i>Moelven Mjøsbuk</i>
Rt. 1995 s. 209	<i>Organansvar</i>
Rt. 1996 s. 385	<i>Vaktmester</i>
Rt. 1997 s. 786	<i>Falken</i>
Rt. 1997 s. 1506	<i>Stryn Apotek</i>
Rt. 2001 s. 320	<i>Nilsen</i>
Rt. 2002 s. 654	<i>Knerten</i>
Rt. 2003 s. 841	<i>Menerstatning</i>
Rt. 2004 s. 1844	<i>Trakassering</i>
Rt. 2007 s. 158	<i>Pseudoanfall</i>
Rt. 2007 s. 172	<i>Schizofreni</i>
Rt. 2008 s. 1336	<i>Løff I</i>
Rt. 2009 s. 425	<i>Løff II</i>
Rt. 2012 s. 146	<i>Mobbe</i>

Lagmannsrett

LG-1992-268	<i>Medvirkning</i>
LA-1995-36	<i>Falken LR</i>
LF-1995-125	<i>Dysleksi</i>
RG 1998 s. 716	<i>Flora kommune</i>
LA-1998-877	<i>Personalsjef</i>
LB-1999-1912	<i>Aktivitør</i>
RG 2001 s. 1226	<i>Rica Sjølyst</i>
RG 2003 s. 360	<i>Sunnfjord Produkt</i>
LB-2003-13879	<i>Misbruk</i>
LG-2003-4666	<i>Trakassering LR</i>

LG-2004-1550	<i>Tourettes</i>
LF-2005-12285	<i>Journalnotat</i>
LG-2006-120604	<i>Foreldelse</i>
LB-2007-81585	<i>Fredrikstad</i>
LH-2007-93102	<i>Utfrysing</i>
LA-2009-48052	<i>Adjunkt</i>
LF-2010-97095	<i>Golar-Nor Offshore</i>
LA-2010-204975	<i>Mobbedommen LR</i>
LH-2011-25404	<i>Sykepleier</i>
LH-2012-186784	<i>Skrivevansker</i>

Tingrett

TKISA-2010-85491	<i>Mobbedommen TR</i>
TKISA-2012-152831	
Follo tingretts dom 13. juni 2014	

Svensk rettspraksis

NJA 2001 s. 755	<i>Mobbning I</i>
(Högsta domstolen, nytt juridisk arkiv)	
[Sverige]	
RH 2013:6 (Hövrett) [Sverige]	<i>Mobbning II</i>

7.5 Forvaltningspraksis

Trygderett

TRR-2001-224
TRR-2003-2122
TRR-2012-326

Forsikringsskadenemnda

FSN-6800	Forsikringsskadenemndas uttalelse
----------	-----------------------------------

7.6 Rundskriv

Udir-2-2010

Retten til et godt psykososialt miljø etter opplæringsloven kapittel 9a.

7.7 Elektroniske kilder

Arbeidstilsynet

Mobbing og trakassering på arbeidsplassen.

<http://www.arbeidstilsynet.no/fakta.html?tid=78225>.

[sitert februar 2014]

Aftenposten (2012)

Mobbedom kan gi mange søksmål 03.03.2012.

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Mobbedom-kan-gi-mange-soksmal-6775671.html>.

[sitert 12.09.2014]

Barneombudet (2012)

Barneombudet, Bekymringsmelding - Krenkelser i skolen - Brudd på elevenes rett til et godt skolemiljø 02.06.2012.

<http://barneombudet.no/for-voksne/vare-publikasjoner/bekymringsmelding-om-skolemiljo/>

[sitert 17.10.2014]

Dommers populærnavn

Dommers populærnavn.

<http://ub-fmserver.uio.no/domkort/home.php?-link=Home>

Dommerbloggen (2012)

Høyesterett stiller i mobbedom krav om aktiv handling 24.02.2012.

<http://dommere.blogspot.no/2012/02/hysterett-stiller-i-mobbedom-krav-om.html>

[sitert 12.09.2014]

Dcum (2012)

Love og regler 18.06.2012.

<http://dcum.dk/sammen-mod-mobning/love-og-regler-0>

[sitert 07.10.2014]

Fagforbundet

Historisk mobbedom 02.02.2012.

http://www.fagforbundet.no/skko/barnehage/?article_id=71213

[sitert 17.10.2014]

Nrk.no (2014)

Flere tusen går i fakkeltog mot mobbing 15.11.2014.

<http://www.nrk.no/norge/flere-tusen-gar-i-fakkeltog-mot->

- [mobbing-1.12045799](#)
[sitert 16.11.2014]
- Regjeringen.no (2013) *Nytt utvalg skal se på virkemidler mot mobbing* 09.08.2013.
<http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/kd/Nyheter-og-pressemeldinger/pressemeldinger/2013/nytt-utvalg-skal-se-pa-virkemidler-mot-m.html?id=733394>
[Sisert 17.11.2014]
- Stortinget.no (2014) *Muntlig spørsmål fra Anders Tyvand (KrF) til statsministeren*
Om hva vi kan gjøre for å bekjempe mobbing, for at ingen barn skal behøve å si at det ikke hjelper å si fra fordi ingen gjør noe uansett 12.11.2014.
<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Sporretimesporsmal/et-sporretimesporsmal/?qid=61229>
[Sisert 17.11.2014]
- Tv2.no (2014) *Mobbesaken til Kristian kan bane vei for flere rettssaker* 20.06.2014.
<http://www.tv2.no/2014/06/20/nyheter/5722690>
[sitert 16.11.2014]
- Tv2.no (2014) Villemo *Mobbeofferet Villemo (14): – Følte jeg bare var i veien* 13.11.2014.
<http://www.tv2.no/2014/11/13/nyheter/mobbing/6228439>
[Sisert 17.11.2014]
- Utdanningsdirektoratet *Elevundersøkelsen 2013 – analyse av mobbing, krenkelser og arbeidsro* 17.01.2014.
[http://www.udir.no/Tilstand/Forskning/Rapporter/NTNU/Elevundersokelsen-2013---analyse-av-mobbing-krenkelser-og-arbeidsro-i-skolen-/](http://www.udir.no/Tilstand/Forskning/Rapporter/NTNU/Elevundersokelsen-2013---analyse-av-mobbing-krenkelser-og-arbeidsro-i-skolen-)
[sitert mai 2014]
- VG (2014) *«Det hjelper ikke å si ifra, de gjør ikke noe uansett»*
Odin ble mobbet på to ulike skoler. Han ble bare 13 år.
<http://www.vg.no/spesial/2014/odin/>
[sitert 15.11.2014]

7.8 Personlig meddelelse

Dahl, Anne-Lise. Epost. 17. oktober 2014.